

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Natalija Fabčič

OSEBNOSTI V PIONIRJU 1945-1953

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Natalija Fabčič

Mentorica: doc. dr. Smilja Amon

OSEBNOSTI V PIONIRJU 1945-1953

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

Mentorici doc. dr. Smilji Amon
za strokovnost, svetovanje in razumevanje

mami Majdi in očetu Srečotu,
ker sta mi omogočila študij in brezpogojno sprejela moje življenjske odločitve

Danijeli in Tomažu
za oblikovanje, branje in podporo

možu Simonu in mojima sončkoma Mihi in Klari,
ker ste vedno tukaj. Ker ste videli vse, najlepše in najtežje.

OSEBNOSTI V PIONIRJU 1945-1953

Diplomsko delo obravnava pojavnost in vlogo osebnosti v mladinskem mesečniku *Pionir* v luči vladajoče ideologije in slovenske nacionalne identitete. Zajema zgodovinsko obdobje med leti 1945 in 1953, to je povojni čas utrjevanja ideologije državnega socializma in ideološko političnih sprememb po resoluciji Informbiroja leta 1948 do Stalinove smrti leta 1953. *Pionir* je bil časopis za osnovnošolce z jasno oblikovanim vzgojno-izobraževalnim programom, zasnovanim na marksistično-leninističnih temeljnih postavkah o poslanstvu in vlogi tiska kot kolektivnega organizatorja, agitatorja in propagandnega občila. Znotraj socialistično internacionalistično razumljenega nacionalnega programa pa je umeščal tudi graditev slovenske nacionalne identitete, utemeljene v jeziku in nacionalni kulturi. Raziskava razkriva idejne premike v razumevanju slovenskega narodnega vprašanja. Mesečnik *Pionir* je namreč poleg osebnosti iz širšega političnega in ideološkega okolja predstavljal tudi osebnosti iz specifičnega slovenskega okolja, predvsem iz slovenske kulturne dediščine (pesnike, pisatelje, likovne umetnike), ki so v prispevkih opisani kot glasniki slovenstva, slovenskega jezika in slovenskega narodnega ponosa.

Ključne besede: *Pionir*, propaganda, nacionalna identiteta, kult osebnosti, Informbiro

PERSONALITIES IN THE PIONIR 1945-1953

The thesis deals with the appearance and the role of a cult of personality in the juvenile monthly *the Pionir* considering the ruling ideology and the Slovene national identity. It is set in the historical period between 1945 and 1953, which was the after-war time of consolidating the state socialism and ideological and political changes from the Informbiro resolution in 1948 to Stalin's death in 1953. *The Pionir*, which was a magazine for primary school children, had a clearly formed educational programme, based on the Marxist-Leninist fundamental suppositions about the mission and the role of the press as a collective organizer, an agitator and a means of propaganda. Within the national programme, which was socialistically and nationalistically oriented, *the Pionir* incorporated the developing of the Slovene national identity stemming from the language and national culture. The research shows the ideational move in the understanding of the Slovene national question. Namely, beside personalities from the wider political and ideological circles, *the Pionir* also introduced personalities from specific Slovene circle, mostly from the Slovene cultural heritage, i.e. poets, writers, artists. In the articles, they are described as the bearers of the Sloveneness, the Slovene language and the Slovene national pride.

Keywords: *the Pionir*, propaganda, national identity, cult of personality, Informbiro

KAZALO

1.	UVOD.....	6
2.	ZGODOVINSKO-TEORETIČNA IZHODIŠČA.....	8
2.1	ZGODOVINSKI PREGLED.....	8
2.1.1	Zgodovinske razmere med leti 1945 in 1953.....	8
2.1.2	Predmet raziskovanja – poljudnoznanstvena revija Pionir.....	16
2.2	ZGODOVINSKO-TEORETIČNA UTEMELJITEV.....	22
2.2.1	Prevladujoča ideologija v Jugoslaviji med leti 1945 in 1953.....	22
2.2.2	Narodno vprašanje v marksizmu-leninizmu.....	25
2.2.3	Politična propaganda.....	33
2.2.4	Kult osebnosti.....	37
3.	EMPIRIČNI DEL.....	41
3.1	UVOD V EMPIRIČNI DEL.....	41
3.2	ANALIZA LETNIKOV 1945/46 DO 1947/48.....	43
3.3	ANALIZA LETNIKOV 1948/49 DO 1952/53.....	53
4.	SKLEP.....	64
5.	LITERATURA IN VIRI.....	66

1. UVOD

Vsak dan se začne z jutrom in konča z večerom. Podnevi sije sonce, ponoči sveti luna. Vedno je bilo tako. Fizikalni zakoni nudijo ljudem varnost. Karkoli se že zgodi, pa naj bo sprememba neverjetnih razsežnosti, zbudili se bomo v nov dan, v nove priložnosti. Med jutrom in večerom je človeška zgodovina. Vedno drugačna, vedno preseneti. Velike in male, neznane osebnosti jo s svojim življenjem pišejo v čas - vsak dan, med jutrom in večerom (N. F.).

V diplomski nalogi raziskujem pojavnost in vlogo osebnosti v *Pionirju* v luči vladajoče ideologije in slovenske nacionalne identitete med leti 1945 in 1953, to je v povojnem času utrjevanja ideologije državnega socializma in ideološko političnih sprememb po resoluciji Informbiroja leta 1948 do Stalinove smrti leta 1953.

Mesečnik *Pionir* je bil časopis za osnovnošolce z jasno oblikovanim vzgojno-izobraževalnim programom, zasnovanim na marksistično-leninističnih temeljnih postavkah o poslanstvu in vlogi tiska kot kolektivnega organizatorja, agitatorja in propagandnega občila. Izhajam iz hipotetične misli, da je *Pionir* znotraj socialistično internacionalistično razumljenega nacionalnega programa umeščal tudi graditev slovenske nacionalne identitete, kar se je zlasti kazalo skozi prizmo prikazanih osebnosti, ki so izhajale iz slovenske kulturne, politične in gospodarske sfere.

Raziskovanje sloni na zgodovinsko-analitični metodi. V povojno razgibanem obdobju med leti 1945 in 1948 ter med leti 1949 in 1953, torej pred in po resoluciji Informbiroja, bom orisala temeljne zgodovinsko-ideološke značilnosti slovenske družbe, ki se je znotraj jugoslovanskega ideološkega in nacionalno državnega koncepta še vedno opirala na svojo nacionalno identiteto. Utemeljevala jo je v jeziku in nacionalni kulturi. V časopisu *Pionir* je zato poleg predstavljanja oseb iz širšega političnega in ideološkega okolja opaziti tudi osebnosti iz specifičnega slovenskega okolja, zlasti iz slovenske kulturne dediščine. Raziskovanje pojavnosti osebnosti v *Pionirju* v dveh zgodovinsko zaključenih obdobjih naj bi razkrilo idejne premike v razumevanju slovenskega

narodnega vprašanja in v duhu tega tudi uredniško politiko *Pionirja*. Pregledala sem vse številke *Pionirja* v tem obdobju, začenši z letnikom 1945/46, pa vse do letnika 1952/53, kar znaša 72 številke tega časopisa. Osebnosti sem proučevala glede na geografsko okolje, zgodovinski čas in področje delovanja. Tako dobljene kategorije osebnosti pa ovrednotila glede na njihov odnos do ideologije in nacionalne identitete.

Temeljni vir za empirični del naloge je bilo gradivo iz *Pionirja*, v teoretičnem delu pa sem se oprla na sodobne zgodovinske študije proučevanega obdobja, politološke študije o ideologiji in nacionalni identiteti, znotraj katerih je najti ideološke razlage marksizma-leninizma, ter sodobne sociološke študije o kultu osebnosti.

2. ZGODOVINSKO-TEORETIČNA IZHODIŠČA

2.1 ZGODOVINSKI PREGLED

2.1.1 Zgodovinske razmere med leti 1945 in 1953

Pomladi 1945 je slovenska partizanska vojska skupaj z jugoslovansko prodirala proti Trstu in čez Prekmurje na Koroško. Jugoslovani so 1. maja 1945 zasedli Trst in za en dan prehiteli zahodne zaveznike, kar je bilo pomembno politično dejanje. Čez nekaj dni pa se jim je posrečil še prodor na Koroško, kjer so zajeli velik del nemških enot s komandantom nemške jugovzhodne armade, generalom Alexandrom Löhrom (Nešović, Prunk, 1993: 144).

Oblast je v Sloveniji prevzela Osvobodilna fronta (OF), v kateri je politično popolnoma prevladoval vpliv Komunistične partije Slovenije. Dolgoletni upi Slovencev po svobodni Zedinjeni Sloveniji so se kmalu izjalovili. Jugoslovanska armada in vanjo vključeni slovenski partizani so se namreč morali na zahtevo Angležev in Američanov že 19. maja 1945 umakniti iz Koroške, v začetku junija pa tudi iz Trsta in okolice za Morganovo črto. Jugoslovanska armada in slovenska oblast sta obdržali osvobojeno Primorsko vzhodno od omenjene črte, vključno z izhodom na Jadransko morje na Koprskem, pa tudi upanje, da bodo pravične meje zagotovljene na Pariški mirovni konferenci. Tam je jugoslovanska delegacija z Edvardom Kardeljem med 29. julijem in 15. oktobrom 1946 zahtevala celotno slovensko etnično ozemlje, vključno s Trstom, ki naj bi imel položaj svobodnega mesta v realni uniji z Jugoslavijo. Konferenca pa se je v okoliščinah, ki so že napovedovale hladno vojno in strah Zahoda pred vplivom komunizma, odločila za kompromisni francoski predlog. Ta je Italiji prepuščal Beneško Slovenijo, Rezijo, Kanalsko dolino in Goriško. Iz tržaškega, koprškega in bujskega okraja so leta 1947 ustanovili Svobodno tržaško ozemlje (STO), razdeljeno na cono A z anglo-ameriško upravo in cono B z jugoslovansko upravo, FLRJ (Federativna ljudska republika Jugoslavija) pa je dobila vse drugo po 1. svetovni vojni Italiji priključeno ozemlje. STO kot avtonomna državnica naj bi bilo pod skrbništvom Združenih narodov, zaradi naraščajoče napetosti med Zahodom in Vzhodom pa je postalo eno prvih kriznih žarišč v Evropi.

Konferenca je prav tako pokopala upe nekaterih koroških Slovencev po Zedinjeni Sloveniji, saj zavezniki niso bili naklonjeni spremembam meja Avstrije (Prunk, 1998: 142-144).

Bilanca druge svetovne vojne je bila strašna. Po različnih ocenah je terjala od 36 do 53 milijonov mrtvih in od 29 do 34 milijonov ranjenih. V bombardiranjih in množičnih iztrebljanjih naj bi izgubilo življenje od 15 do 20 milijonov ljudi, zaprtih, preganjanih in razseljenih pa je bilo okoli 45 milijonov. Za območje Jugoslavije menijo, da je umrlo od milijon do poldruega milijona ljudi (Nešović, Prunk, 1993: 151).

V FLRJ (Federativna ljudska republika Jugoslavija) se je začelo burno povojno obdobje. Politični sistem administrativnega socializma je deloval po vzoru Sovjetske zveze. Obračunal je z nasprotniki; velike sile so se že ujele v novo – hladno vojno. Nacionalizacija, agrarna reforma, naporna obnova domovine, idr. so le utrinki iz težkega in nepredvidljivega vsakdana državljana naše nove države.

5. maja 1945 so na seji predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS) v Ajdovščini imenovali slovensko narodno vlado, katere predsednik je postal sekretar OF Boris Kidrič. 10. maja se je vlada predstavila na množični manifestaciji v Ljubljani. Božo Repe je v *Slovenski kroniki XX. stoletja* (1996: 93) zapisal, da je celotni povojni razvoj v Sloveniji znotraj Jugoslavije zaznamovalo dejstvo, da je izšla iz vojne kot najmočnejša politična sila komunistična partija (KP), ki je že proti koncu vojne ustvarila razmere za prevzem oblasti in izvedbo revolucionarnih ukrepov.

Zmagovita jugoslovanska oblast je kmalu po prvih vzdihljajih svobode zadala slovenskemu narodu neozdravljivo rano zgodovinskega spomina: junija in julija 1945 je brez sodnih postopkov usmrtila domobrance in druge sodelavce nemške vojske, ki so jih zavezniki vrnil s Koroškega, po ocenah od 8.000 do 10.000 (Prunk, 1998: 145).

15. in 16. junija 1945 je v Ljubljani potekal prvi kongres OF za Slovenijo, na katerem je OF postala edina politična predstavnica Slovencev. Njene naloge so bile nadzor nad delovanjem oblastnih organizacij, njihovo usmerjanje in mobilizacija ljudi za obnovo domovine. Čeprav je bila zastavljena kot koalicija raznih strank in skupin, je v njej politično prevladovala komunistična partija (Slovenska kronika XX. stoletja, 1996: 123). Na tem kongresu so *Temeljne točke OF* razširili s političnim in socialnim programom: OF naj bo edina politična predstavnica Slovencev, v federativni Jugoslaviji naj vladata bratstvo in enotnost, uvedena naj bo ljudska demokracija na temelju državne in zadruške lastnine najpomembnejših proizvodnih zmogljivosti ob dopuščanju drobne zasebne lastnine. Na kongresu Ljudske fronte Jugoslavije, ki je potekal od 5. do 7. avgusta 1945 v Beogradu, predsedoval pa mu je Josip Broz - Tito, je OF postala sestavni del Ljudske fronte Jugoslavije (Enciklopedija Slovenije, 1997: 238).

Poleti 1945 je začasna ljudska skupščina FLRJ z zakonom o radikalni agrarni reformi in propagandnim geslom 'Zemljo tistemu, ki jo obdeluje' brez odškodnine odvzela zemljiško posest bogatejšim zasebnikom, bankam, podjetjem, cerkvi, samostanom in verskim ustanovam. Z reformo so omejili obseg kmetij na 35 oziroma v goratih predelih na 45 hektarjev zemlje (Pirjevec, 1995: 157). V Sloveniji je v zemljiški sklad prešlo 266.500 hektarjev zemlje, katere večji del so predstavljali gozdovi, ki so ostali v državni lasti. Obdelovalna zemlja je bila deloma razdeljena kmetom s premalo zemlje ali brez nje, 54,6 % le-te pa je obdržala država, da bi okrepila državni sektor gospodarstva (Prunk, 1998: 146).

11. novembra 1945 so potekale volitve v ustavodajno skupščino Jugoslavije. Opozicija na volitvah zaradi onemogočanja njenega delovanja ni sodelovala. Nadomestek zanjo so bile t. i. črne skrinjice, v katere so kroglice lahko spustili tisti, ki niso glasovali za listo Ljudske fronte. Pogum omenjenih nazorno kaže propaganda radia Beograd na predvečer volitev, ki je ljudi opozoril, da »bodo ostali doma ali oddali svoj glas v sramotno skrinjico 'brez liste' samo sovražniki svobode in demokracije ter tuji agenti« (Fulbright v Pirjevec, 1995: 162-163). Po pričakovanjih je zmagala lista Ljudske fronte, katere nosilec v Sloveniji je bil

Josip Vidmar. Ustavodajna skupščina se je sestala 29. novembra 1945 in razglasila FLRJ za zvezno ljudsko republiko, dva meseca pozneje pa izglasovala ustavo, ki je bila zelo podobna sovjetski (Nešović, Prunk, 1993: 161). Utemeljila je politični sistem administrativnega socializma. Na zahtevo Slovenije in predvsem predsednika ustavne komisije Edvarda Kardelja so uvrstili pravico do samoodločbe in odcepitve vsaj v temeljne določbe jugoslovanske ustave, ki je prvi ustavni predlog ni vseboval (Enciklopedija Slovenije, 1997: 238).

Družbeno-politični razvoj Slovenije je že od leta 1944 potekal v sozvočju z odločitvami jugoslovanskih političnih organov. Gre predvsem za centralizacijo Narodnoosvobodilne vojske (NOV) in enotnost vladnih organov, s katerimi je nova oblast želela enotno urejati in voditi državo. K temu pa moramo prišteti še hegemonistične težnje večinskega srbskega naroda, živečega v Srbiji, Bosni in Hercegovini, Hrvaški in Črni gori. Nov sistem je po sovjetskem vzoru zaznamovala komunistična oblast z eno samo stranko, Komunistično partijo, ki je obvladovala celotno javno življenje. Kljub centralističnim težnjam pa je Slovenija, kot tudi druge republike, živela avtonomno kulturno in prosvetno življenje. Imela je lastno zastavo, ustavo, zakonodajo, parlament, vlado, v gospodarskem in socialnem sistemu pa je dosegala veliko večji gospodarski razvoj od državnega povprečja.

Komunistični sistem oblasti se je proti koncu leta 1945 vse močneje uveljavljal. Mesto sekretarja Komunistične partije in predsednika vlade je prevzel Boris Kidrič, kar je nakazalo močno koncentracijo oblasti v rokah KP. V poveljnih razmerah je nova oblast z raznimi sodnimi procesi, kot so procesi proti Gregoriju Rožmanu, Lovru Hacinu, Milku Vizjaku, Leonu Rupniku, številnim duhovnikom idr., obračunavala s političnimi nasprotniki (Prunk, 1998: 148-149).

Prvi dve leti po vojni sta minili v znamenju obnove domovine. Na stotine porušenih hiš, družin brez očetov, sinov, bratov (mrtvih ali v izgnanstvu), lakota in beda množic, ki upajo, da jim bo nova oblast povrnila vse, kar so po krivici izgubili, ter strah pred neznanom prihodnostjo in okrutnostjo novega političnega sistema. Prav tako kot med vojno so se ljudje bali nočnega trkanja, saj niso

vedeli, kaj jih pred vrati čaka. Pogosto so brez sledu izginjali v noč. »Oblasti so zahtevale od ljudskih množic žrtve vseh vrst, podpirale stahanovstvo, udarniško in 'prostovoljno' delo ter širile pravi kult fizičnega dela. Izrabljajoč pristno navdušenje, posebno mladine, so za uresničevanje velikopoteznih načrtov do kraja izrabile ceneno delovno silo, ki jim je bila na voljo« (Pirjevec, 1995: 168-169).

Obnovi je sledilo obdobje planskega razvoja socializma - petletke po sovjetskem vzoru - v katerem so predvideli skokovit razvoj industrije na škodo kmetijstva v skladu s prepričanjem, da je le številni delavski razred lahko nosilec socializma. Podržavili so skoraj vse proizvodne obrate in sredstva, prebivalstvu pa otežili prebivanje skozi vsakdanje življenje z racionirano preskrbo (živila na bone) in prisilno oddajo kmetijskih presežkov (Prunk, 1998: 149). »V prenaseljenih mestih, kjer je bilo po več družin strpano v eno samo stanovanje in kjer se je dalo kaj kupiti samo z boni ali 'točkami', so kolikor toliko bolje živeli samo partijski funkcionarji,« meni Pirjevec (1995: 169). V Sloveniji so v času prve petletke zgradili ali posodobili nekaj pomembnih industrijskih obratov (Litostroj v Ljubljani). Industrializacijo je oteževalo dejstvo, da je morala Slovenija precejšen del narodnega dohodka prispevati v zvezni sklad za razvoj drugih republik ter jim pomagati z opremo in strokovnim kadrom. Izpolnjevanje petletke pa je najbolj ogrozil spor z Informbirojem leta 1948 (Prunk, 1998: 149-150).

Dogodki v letu 1948 okrog spora Jugoslavije z Informbirojem zasedajo posebno mesto v svetovni zgodovini, saj je do tedaj veljalo prepričanje, da socializem lahko obstaja le kot celovita, koherentna enota. Pirjevec (1995: 171) označuje notranjo politiko Jugoslavije do spora kot zvesto posnemanje Sovjetske zveze in njenega državno-centričnega sistema, čeprav v njeni zunanji politiki že opaža tendence vodstva, predvsem Josipa Broza - Tita, po neodvisnem odločanju in priznanju Jugoslavije kot enakovrednega mednarodnega partnerja zaradi njenih zaslug v narodnoosvobodilnem boju. Vzroka spora pa Prunk (1998: 150) ne pripisuje razhajanjem v ideologiji ali političnem sistemu, temveč težnji Komunistične partije Jugoslavije (KPJ) po neodvisnem odločanju.

Jugoslovanska politična, gospodarska, kulturna, tradicionalna in doktrinarna navezanost na Sovjetsko zvezo se je po drugi svetovni vojni še okrepila s podpisom dvajsetletne pogodbe o prijateljstvu, vzajemni pomoči in povojnem sodelovanju med Titom in Stalinom aprila 1945. S to pogodbo se je Titov položaj nasproti Zahodu močno okrepil. V sovjetskem bloku je v naslednjih letih svoj vpliv širil s snovanjem federacije z Bolgarijo in vrsto zavezniških pogodb s Poljsko, Češkoslovaško, Madžarsko in Romunijo ter poskušal utrditi svoj nadzor nad Albanijo. S svojo karizmatično osebnostjo je razširil svoj vpliv do samih ruskih meja. Pri tem je zagovarjal tezo, da je njegova vizija socializma drugačna od Stalinove, kar kremeljskemu gospodarju ni ustrezalo.

Pozno poleti 1947 je Stalin na Poljskem sklical zbor bratskih komunističnih in delavskih partij (sovjetske, poljske, madžarske, češkoslovaške, romunske, bolgarske, jugoslovanske, italijanske in francoske), na katerem so ustanovili informacijski biro »z namenom, da rešuje medsebojna vprašanja komunističnih partij, da enotno nastopa v svetu v imenu socializma in da obvešča javnost o stanju teh partij, zlasti v načelnih zadevah« (Juhart, 2002). Poleg tega naj bi služil Sovjetom za utrjevanje hegemonističnega položaja v vzhodnem bloku. Za sedež Informbiroja so določili Beograd.

Spor se je razbesnel v začetku februarja 1948 na tajnem srečanju v Kremlju, ko je Stalin ultimativno sporočil jugoslovanski delegaciji v sestavi Djilas, Kardelj in Bakarić, da je treba takoj skleniti federacijo med Jugoslavijo in Bolgarijo. Naslednjo noč pa so od Kardelja zahtevali, naj podpiše sporazum, da se jugoslovanska vlada o vseh mednarodnih vprašanjih posvetuje s sovjetsko, kar je v bistvu pomenilo, da se Jugoslavija uradno odpoveduje svoji suverenosti v mednarodnih zadevah. Toda Tito se je odločil, da bo kljuboval.

Marca 1948 se je spor zaostрил z odpoklicem sovjetskih vojaških in kmalu še civilnih strokovnjakov. 27. marca je sledilo pismo, v katerem je Stalin obtožil voditelje KPJ, da ne priznavajo političnega in ideološkega primata Sovjetske zveze. Tito mu je odgovoril, da socializma ni mogoče graditi le po tujem vzoru brez upoštevanja izročila in razmer v lastni državi. Njegovo stališče so 12. aprila 1948 na seji podprli skoraj vsi člani Centralnega komiteja Komunistične partije

Jugoslavije (CK KPJ). Stalin je v začetku maja o sporu obvestil Informburo in vse komunistične partije so po pričakovanju stopile na njegovo stran (Pirjevec, 1995: 181-182).

Spor je presenetil vse in zaradi tradicionalne navezanosti na Sovjetsko zvezo kot zibelko marksizma-leninizma dobesedno podrl tla pod nogami celotni vladajoči strukturi v Jugoslaviji, le-to pa mednarodno popolnoma osamil. Stalin je po zavrnitvi ultimata glede združitve z Bolgarijo zagrozil z gospodarsko blokado in jo kmalu začel uresničevati. Ker pa je bila Jugoslavija gospodarsko zelo navezana na države vzhodnega bloka (leta 1947 je jugoslovanski uvoz iz držav vzhodnega bloka znašal 56 % vsega jugoslovanskega uvoza, medtem ko je nanje odpadlo 53 % jugoslovanskega izvoza), je blokada povzročila popolno gospodarsko krizo. Vladimir Dedijer (1969: 111-114) je svoje občutke v tem prelomnem letu opisal z besedami: »Jaz pa sem premišljeval o letu 1948 in o tistih hudih dneh, ko smo ostali brez bencina, brez nafte, brez bombaža, popolnoma sami sredi sovražnikov, ki so nas obkrožali z vseh strani.«

28. junija 1948 so objavili razglas Informburoja, s katerim so izobčili KPJ iz družine evropskih komunističnih partij in Jugoslavijo obtožili, da vodi nedostojno politiko do Sovjetske zveze, da je opustila marksistično doktrino razrednega boja, razvila birokratski režim idr. V tem času so jugoslovanski voditelji sklicali V. kongres CK KPJ, na katerem so se jugoslovanski komunisti postavili na stran voditeljev in tako posredno zavrnili vmešavanje Stalina v notranje zadeve njihove države (Pirjevec, 1995: 186-187). Na kongresu je bila sprejeta tudi parola 'da bomo z dejanji demantirali obtožbe', zato je jugoslovanska oblast v naslednjih letih v gospodarstvu slepo prevzela sovjetsko metodo pospešene kolektivizacije zemlje, ki je povzročila le negodovanje kmetov, njeni gospodarski učinki pa so bili porazni (Dedijer, 1969: 163).

Leta po sporu so minila v znamenju čistk, s katerimi so tiste, ki so omahovali in se niso takoj distancirali od Stalina, kaznovali s prevzgojnim zaporom na Golem otoku in Grgurju. V Sloveniji je bilo aretiranih 731 ljudi, upravno kaznovanih 334, sodno pa 157 ljudi (Prunk, 1998: 150-151). Bila so tudi v znamenju otoplitve odnosov z Zahodom, ki je Jugoslaviji predstavljal edino alternativo za rešitev iz

globoke gospodarske krize, in utiranja lastnih poti v socializem; vse to v zloveščem vzdušju grožnje z vojaškim spopadom s Sovjetsko zvezo, ki je nameščala svoje vojaške enote v sosednjih državah, in dejanskih obmejnih vojaških incidentov.

Konec septembra 1948 je Sovjetska zveza enostransko prekinila pogodbo o prijateljstvu, vzajemni pomoči in povojnem sodelovanju med državama iz leta 1945, sledile so vse države iz vzhodnega bloka z razveljavitvijo zavezniških pogodb (Dedijer, 1969: 243-244). Vodstvo KPJ se je konec leta 1949 odločilo za delne spremembe sistema, ki naj bi se ob ohranjanju osnovnih marksistično-leninističnih pogledov v praksi razlikoval od sovjetskega. Sistem samoupravljanja, s katerim je politično vodstvo hotelo končati obdobje revolucionarne diktature, začeti proces odmiranja države in se izogniti nevarnosti integracije KP z državnim aparatom, so začeli z uvedbo delavskih svetov z določenimi samoupravljaljskimi pristojnostmi v 215 jugoslovanskih podjetjih. V naslednjih letih se je samoupravljanje iz gospodarstva širilo na druga področja družbenega življenja, vendar se je izkazalo kot sicer bolj demokratična oblika socializma, vendar ekonomsko ne dovolj učinkovita zaradi pomanjkanja individualne odgovornosti in močnega idejnega usmerjanja partije, podprte z močnim državnim aparatom (Prunk, 1998: 151-152).

V začetku petdesetih let so se v Sloveniji, predvsem v Društvu slovenskih pisateljev, začela kazati znamenja nezadovoljstva s političnim, socialnim in predvsem kulturnim razvojem. Na 3. kongresu OF leta 1951 je Edvard Kocbek, član njenega izvršnega sveta, ostro kritiziral oblast, ki da vseskozi vzdržuje ozračje izrednega stanja, ne dopušča nazorske svobode in s tem duši ustvarjalne sile ljudstva. Odgovor oblasti je bil radikalen, ob izidu njegovih novel *Strah in pogum* istega leta so mu očitali, da narodnoosvobodilnega boja ne prikazuje objektivno, kmalu pa se je moral odpovedati vsem političnim funkcijam (Prunk, 1998: 152-153).

Kulturo je, kot vsa druga področja družbenega življenja, v vsem obravnavanem obdobju nadzorovala oblast. Nobena beseda se ni natisnila, ne da bi jo odobril posebni organ za tisk, sektor za tisk in agitacijo v Agitpropu. Do njegove

ukinitve leta 1952 je bil Agitprop komisija za agitacijo in propagando, katere naloga je bila »ideološki dvig partijskega kadra in pravilna ideološka in politična vzgoja širokih ljudskih množic« (Gabrič, 1991: 494). Njegovi predstavniki so propagirali socialistični realizem, priznani pa so bili le delavci te realistične usmeritve. Kmalu po vojni so začeli ustanovljati nove fakultete v okviru Univerze v Ljubljani, leta 1947 je zaživela Slovenska filharmonija, leta 1948 je France Štiglic posnel prvi umetniški celovečerni film Na svoji zemlji, med časopisi pa sta osrednje mesto zavzemala Slovenski poročevalec in Ljudska pravica. Šele leta 1952 so omilili pritisk na kulturne ustvarjalce, ko so na jugoslovanskem kongresu književnikov sprejeli stališče, da so v kulturi najpomembnejša estetska merila (Prunk, 1998: 153-154).

V začetku januarja 1953 je ljudska skupščina FLRJ sprejela ustavni zakon o temeljnih družbene in politične usmeritve, s katerima so po uvedbi samoupravljanja v gospodarstvu in njegovem prelivu na druga področja omogočili »delno demokratizacijo političnega življenja, decentralizacijo gospodarstva (republike so dobile večje pristojnosti) in od sredine petdesetih let dvig življenjskega standarda« (Prunk, 1998: 155). Jeseni 1953 pa je prišlo do hude mednarodne krize zaradi Trsta, kjer so zavezniki napovedali, da bodo oblast v coni A izročili Italijanom. Z londonskim memorandumom je Italija dobila v upravo cono A s Trstom, Jugoslavija pa cono B in se tako dokončno odrekla upu Primorskih Slovencev po združitvi v eni državi. Po Stalinovi smrti leta 1953, s katero zaključujemo zgodovinski pregled obravnavanega obdobja, pa se je postopoma prebujalo upanje po otoplitvi odnosov s Sovjetsko zvezo.

2.1.2 Predmet raziskovanja – poljudnoznanstvena revija Pionir

Pionir je bil poljudnoznanstvena revija za osnovnošolce, ki je v letih 1945 do 1990 izhajala kot mesečnik pri založbi Mladinska knjiga v Ljubljani. Vsebinsko je nasledil *Slovenskega pionirja*, list Zveze slovenske mladine, ki je v vojnih razmerah med avgustom 1943 in junijem 1945 izšel dvanajstkrat. V prvih povojnih letih je bil *Pionir* politično usmerjen v ohranjanje izročil NOB, kasneje pa je dobil leposlovni in poljudnoznanstveni značaj. V petdesetih letih je postal vodilna slovenska otroška literarna revija z deloma poljudno vsebino, v

šestdesetih pa vodilna jugoslovanska poljudnoznanstvena revija za osnovnošolce tudi v hrvaškem in srbskem jeziku. V njej so objavljali slovenski mladinski pisci in postopoma oblikovali sodoben slog pisanja za otroke. Izkušnje mnogih let izhajanja so pri založbi Mladinska knjiga po letu 1990 nadaljevali s poljudnoznanstveno revijo *Gea*, ki je, za razliko od *Pionirja*, namenjena starostno zelo širokemu krogu bralcev (Enciklopedija Slovenije, 1994: 340).

Slovenski pionir je prvič izšel spomladi leta 1943 ilegalno v Ljubljani. Prva številka je bila natipkana na pisalni stroj; risb ni vsebovala. Vsi članki in pesmi so bili napisani na nekaj listih papirja, spetih ali zlepljenih na zgornjem levem vogalu. Obsegala je le nekaj izvodov. Ob kapitulaciji Italije je *Slovenski Pionir* dobil novo obliko in grafično podobo – ciklostiran je bil na ciklostilnem papirju, imel risbe in z rdečo barvo napisan naslov, listi pa so bili preganjeni in speti ali sešiti. Pozno jeseni leta 1944 je bil že tiskan v tiskarni na Bazi 20 v Kočevskem rogu (*Pionir*, 1947/48: 9-10). Poleg *Slovenskega pionirja* so med vojno izhajali tudi drugi mladinski listi. Na Gorenjskem so izdajali *Gorenjskega pionirja*, v Beli krajini *Belokranjskega pionirja*, na Primorskem pa šolski list *Novi rod*, ki ga je zasnoval in na začetku izhajanja urejeval pisatelj France Bevk (Amon, 2000: 515).

Zaradi težkih medvojnih razmer, nenehne selitve uredništva, težav pri iskanju materiala za tiskanje in pri samem tisku je revija izhajala neredno in v različnih nakladah, pač v skladu s trenutnimi možnostmi. Bila je dragocen pripomoček za branje v prvih šolah na osvobojenem ozemlju. V nahrbtnikih so ga raznašali kurirji, katerih mreža je bila razpredena po vsej Sloveniji.

Prvi vsebinski koncept, ki je nakazal usmerjenost revije *Pionir* v ohranjanje izročil NOB in pojmovanje revije kot političnega glasila slovenskih pionirjev, je bil podan že v številkah iz leta 1943 in se je nato v isti smeri oblikoval vse do letnika 1948/49, ko so začele prevladovati leposlovne vsebine (Šircelj, 1970: 7). Vsebinska zasnova *Slovenskega pionirja* po besedah Mitje Vošnjaka, njegovega prvega urednika, ni nastajala brez dilem, »ali naj bo *Pionir* usmerjen na kvalitetno branje, ki ga otrok potrebuje, ali pa se usmerimo v izdajanje glasila pionirjev, ki naj bi obveščalo, pojasnjevalo dogajanja, zlasti pa mobiliziralo

mlade še za aktivnejše vključevanje v splošno revolucionarne napore ljudskih množic.« V težkih vojnih razmerah so se odločili, da bo »*Pionir* politično glasilo slovenskih pionirjev, seveda z željo, da bi bilo to na kulturni način urejevano in pisano glasilo« (Šircelj, 1983: 44-46).

Sergej Vošnjak, eden prvih urednikov *Pionirja*, je ob desetletnici ustanovitve lista zapisal: »*Pionir* je najmlajše seznanjal o junaški borbi pionirjev po vsej Sloveniji in jih učil, kako je treba ljubiti svojo domovino, kako se je treba bojevati za svobodo. *Pionir* je najmlajše vzgajal v neustrašne in požrtvovalne, v zavedne in poštene mlade ljudi ...« (Šircelj, 1970: 7).

Od začetka izhajanja pa vse tja do letnika 1949/50 je imel *Pionir* značaj organizacijsko-političnega lista. Namenjen je bil otrokom, ki so bili v vojni in so se vojnih akcij udeleževali kot organizirani borci, in otrokom, ki so bili v povojnih letih aktivni člani pionirske organizacije. Njegove vsebine so temeljile na patriotični vzgoji, razvijanju tradicij iz revolucije in na aktiviranju mladih sil za novi boj proti gospodarski zaostalosti. Martina Šircelj (1970: 7-8) je zapisala: »Skupna značilnost povojnih letnikov in prispevkov je ne glede na poljudno ali leposlovno zvrst, ne glede na posamezne rubrike, ki so posvečene raznim dejavnostim, v skladu z dobo in politično osveščenostjo ter ima vseskozi prizvok politične agitacije in propagande.«

Prvi medvojni uredniki, ki so revijo urejevali v skladu s tem konceptom, so bili: Mitja Vošnjak leta 1943 in deloma 1944, Zorka Peršič in Sergej Vošnjak leta 1944, Sergej Vošnjak in Majda Rančigaj leta 1945 (Pleničar, 1970: 17).

Z letnikom 1945/46 se je *Slovenski pionir* preimenoval v *Pionirja*. V letu 1946 ga je urejal Sergej Vošnjak, sledil je Sergej Kaučič vse do letnika 1948/49, ko ga je za nekaj številčk prevzela Ela Hrga, nato pa mladinska pisateljica Ela Peroci. Večino prispevkov v tem obdobju so napisali domači avtorji, prevodi pa so pretežno vzeti iz sovjetske književnosti in publicistike.

Ela Peroci, ki je list urejala med leti 1949 in 1952, in France Onič, ki ga je urejal med leti 1953 in 1960, sta spremenila dotedanji uredniški koncept *Pionirja* kot

organizacijsko-političnega lista v pretežno literarno revijo za otroke, čeprav sta še vedno ohranila tovrstne prispevke in rubrike za aktualna področja, kot so tehnika, šport, zanimivosti iz narave, križanke, samodejavnost in dopisniški kotiček. V leposlovnih prispevkih so prevladovali slovenski sodobni avtorji, čutiti pa je bilo navezanost na jugoslovansko in sovjetsko geografsko področje, ki prevladujeta v prevodnem delu prispevkov (Šircelj, 1970: 9-10).

Vsebinsko prevetritev in popoln odmik od koncepta otroške literarne revije je list doživel z letnikom 1960/61, ko je uredništvo prevzel Branko Perko, dve leti kasneje pa Draga Tarman. Ta ga je urejala med leti 1962 in 1975. *Pionir* je dobil enciklopedičen značaj in je bil v celoti usmerjen v poljudno znanost z vidika aktualnih in zgodovinsko pomembnih tem. Slostvo in zgodovina sta bila še vedno vključena v vsebinski koncept revije, vendar ne kot posebni področji, ampak kot del splošnega področja znanosti in kulture, obravnavani na resnem in zahtevnem nivoju. Z vsebinskim konceptom pa se je spremenil tudi oblikovni izgled revije – umetniško ilustracijo je izpodrinila najprej črno-bela, kasneje pa barvna dokumentarna fotografija. S tovrstno slikovno spremljavo tekstov poljudnoznanstvene vsebine se je *Pionir* uvrstil med takratne najsodobnejše periodične tiske (Šircelj, 1970: 10-11).

Enciklopedičen značaj revije je dopuščal posvečanje pozornosti raznim temam, tako da je med leti 1963 in 1976 nastalo več posebnih, tematsko zaključenih števil: slovenska in jugoslovanska književnost, neuvrščenost, Vietnam, osvobodilna gibanja, Bela krajina, človekove pravice. Iz gradiva, ki je v nadaljevanjih izhajalo v reviji, je izšlo več kot 10 samostojnih del, največ v zbirki *Pionirjeva knjižnica*, posebej pa *Orientiranje v naravi* leta 1981. *Pionir* je od sedemdesetih let dalje vzpodbujal dejavnost mladih z razpisi raziskovalnih nalog, organizacijo strokovnih ekskurzij ter osnovnošolskih poletnih raziskovalnih taborov v Kočevskem rogu leta 1979 in na Pohorju leta 1982 (Enciklopedija Slovenije, 1994: 340).

Z naraščanjem kakovosti in priljubljenosti revije se je porodila misel, da bi jo izdajali tudi v hrvaškem in srbskem jeziku. 20. maja 1968 je izšla vzorčna številka *Pionirja*, tiskana v hrvaškem jeziku. Razposlana je bila na vse hrvaške

osnovne šole in odziv nanjo je bil zelo pozitiven: letnik 1968/69 je bil tiskan v nakladi 103.000 izvodov za območje Slovenije in Hrvaške. Spremenilo se je tudi delo v uredništvu: njihovo vodilo pri delu je postalo »spoštovanje narodnih kultur ter kulture materinega jezika in enakopravnost sodelovanja.« Četrto številko letnika 1968/69 so začeli tiskati tudi v cirilici za območje Republike Srbije, vendar odziv šol ni bil velik (Tarman, 1983: 47-48).

Uredniki tega obdobja so bili: M. Aljančič med 1976 in 1980, Igor Longyka med leti 1981 in 1988 ter Srečo Zajc med letoma 1989 in 1990 (Enciklopedija Slovenije, 1994: 340).

Revija *Pionir* je nastajala pod okriljem Ljudske mladine Slovenije (LMS) v založbi Mladinska knjiga v Ljubljani. LMS je bila slovenska množična mladinska družbeno-politična organizacija med leti 1946 in 1963; bila je sestavni del Ljudske mladine Jugoslavije (LMJ). Izšla je iz tradicije mladinskega in študentskega gibanja na Slovenskem v predvojnem in vojnem času. Že oktobra 1941 je bila namreč ustanovljena Mladinska Osvobodilna fronta; na osvobojenem ozemlju, v novomeškem okrožju in deloma na Kočevskem, pa je leta 1942 začelo delovati mladinsko gibanje z imenom Zveza delovne mladine. Obe organizaciji sta se oktobra leta 1942 združili pod skupnim imenom Zveza slovenske mladine in začeli ustanavljati odbore po terenu, kar je omogočilo enoten razvoj mladinskega gibanja po vsej Sloveniji, tudi na Koroškem in Primorskem. Pogoj za vstop v organizacijo je bila aktivnost v protifašističnem boju. Na drugem kongresu junija 1945 v Ljubljani se je organizacija preimenovala v Zvezo mladine Slovenije (ZMS), leta 1946 pa v zgoraj omenjeno LMS. Po vojni je bila aktivna predvsem pri navduševanju mladih za obnovo domovine. Leta 1947 je štela 112.000 članov. Že od svojega nastanka je v svoje vrste vključevala pionirsko organizacijo (Enciklopedija Slovenije, 1992: 283-284).

Pionir je bil v zgodovinskem obdobju, ki ga zajema ta naloga, namenjen bralcem starostne skupine do približno 15 let, to je osnovnošolcem. Politično je to starostno skupino usmerjala Zveza pionirjev Slovenije (ZPS), množična organizacija slovenske osnovnošolske mladine, katere namen je bil s šolskimi,

izvenšolskimi in počitniškimi interesnimi dejavnostmi, povezanimi mdr. z ohranjanjem izročil NOB, povezovati otroke od 7. do 15. leta starosti in tako sooblikovati njihov osebnostni razvoj. Med pionirje so bili cicibani sprejeti 29. novembra; ta dan je leta 1962 postal dan pionirjev. Predhodnica ZPS je bila leta 1942 ustanovljena Zveza pionirjev Jugoslavije, leta 1947 pa je bila v okviru le-te ustanovljena ZPS. Njena organiziranost je temeljila na odredih (okoli 100 članov), četah in desetinah. Delovanje ZPS je v začetku usmerjal Centralni svet LMS, od leta 1948 so to vlogo opravljali pionirski sveti, leta 1953 pa je mentorstvo nad organizacijo prevzela Zveza prijateljev mladine Slovenije (Enciklopedija Slovenije, 2001: 261).

Zveza pionirjev je med svoje prednostne cilje in naloge uvrstila vzgojo svojih članov v ljubezni do domovine in vseh njenih narodov, pri čemer jim bodo najsvetlejši zgled primeri iz preteklosti, zlasti iz narodnoosvobodilne borbe. V skladu s tem je njihova glavna dejavnost obsegala razvijanje ljubezni do učenja ter - z raznimi igrami, fizkulturo, športom in zabavo, z domovi, raznimi znanstvenimi in umetniškimi krožki, skupinami, delavnicami in drugim - pomoč staršem pri vzgoji otrok in njihovem vsestranskem duhovnem in telesnem razvoju (Pionir, 1946/47: 44).

V Statutu Zveze Pionirjev so naštetje njihove glavne naloge, med drugim tudi:

- se pridno učiti, spoštovati svoje roditelje in redno hoditi v šolo;
- ljubiti in spoštovati delo;
- gojiti spoštovanje in ljubezen do borcev in voditeljev jugoslovanske armade;
- nuditi pomoč invalidom, pomagati družinam padlih borcev;
- se vljudno vesti, ne piti in ne kaditi;
- biti pravični, iskreni in skromni ter zvesti tovariši, ki si v vsem medsebojno pomagajo (Pionir, 1946/47: 54).

Poslanstvo pionirske organizacije in pomen besede pionir je Tatjana Pregl (1977: 1-3) opisala: »Beseda pionir je pomenila pripadnost pionirski organizaciji, borbena pripravljenost, junaštvo in vrline otrok revolucije.« Po vojni je beseda

pionir pomenila vsakega učenca osnovne šole, ki je bil sprejet v pionirsko organizacijo in je ob vstopu obljubil, da bo izpolnjeval vse dolžnosti, ki jih predvideva pionirska prisega:

»Danes, ko postajam pionir, dajem častno pionirsko besedo: da se bom pridno učil in delal, da bom spoštoval starše in starejše ljudi, da bom zvest in iskren tovariš, ki izpolnjuje dano besedo. Da bom hodil po poti najboljših pionirjev, cenil slavno delo partizanov in napredne ljudi sveta, ki želijo svobodo in mir. Da bom ljubil svojo domovino, vse njene bratske narode, da bom gradil novo življenje, polno radosti in sreče.«

(prav tam)

Naklade *Pionirja* v zgodovinskem obdobju, ki ga obravnava ta naloga, so se večinoma gibale med 40.000 in 50.000 izvodi: letnik 1945/46 je izšel v 54.000 izvodih, letnik 1946/47 v 43.000 izvodih, letnik 1947/48 v 48.000 izvodih, letnik 1948/49 v 52.000 izvodih, letnika 1949/50 in 1950/51 v 50.000 izvodih, z letnikom 1951/52 pa je naklada strmo upadla na 16.500 izvodov; ta trend se je nadaljeval tudi z letnikom 1952/53 z 19.500 izvodi. V naslednjih letih je naklada naraščala, čeprav še vedno zasledimo letnike z manjšo naklado. Najvišjo naklado je dosegel v obdobju 1968 do 1972, ko je izhajal tudi v hrvaškem in srbskem jeziku, in sicer okoli 160.000 izvodov (Pleničar, 1970: 17-20).

2.2 ZGODOVINSKO-TEORETIČNA UTEMELJITEV

2.2.1 Prevladujoča ideologija v Jugoslaviji med leti 1945 in 1953

Po končani drugi svetovni vojni je v obdobju med leti 1945 in 1953 na področju izgradnje socialistične ideologije za Jugoslavijo značilno dvoje procesov: marksistično-leninistično utemeljevanje osnov jugoslovanske in slovenske družbene ureditve, nadaljevanje ideologije NOB-a in izgradnja socialistične države po vzgledu Sovjetske zveze do leta 1948 ter iskanje lastnih poti v socializem po omenjenem letu.

Marksizem-leninizem je bila smer v marksističnih sistemih 20. stoletja, ki se je navezovala na Leninovo razlago marksizma. Bila je strategija, ki je omogočala

stranki, Komunistični partiji, da je z revolucionarno akcijo pridobila politično moč v prid delavskemu razredu in začela oblikovati socialistično družbo. Leninistična partija je bila vzgojna, kadrovska organizacija, za katero je bil značilen demokratični centralizem, njene člane pa je odlikovala razvita razredna zavest. V obdobju z gledovanja po sovjetskih izkušnjah pri razvoju socialistične družbe (1945-1948) je nastopal kot osrednja in uradna politična doktrina v Jugoslaviji (Enciklopedija Slovenije, 1992: 131).

Lenin je v svojih tezah, nekoliko prilagojenih po *Komunističnem manifestu* in drugih teoretičnih delih Marxa in Engelsa, izenačil naslednje pojme: delavski razred = komunistična partija = sovjetska oblast. To enačenje se je obdržalo tudi v povojni stalinistični Sovjetski zvezi, v obdobju do resolucije Informbiroja pa so ga prevzeli tudi Jugoslovani (Repe, 2003: 6). Jugoslovanska oblast je tako gradila sistem ljudske demokracije, ki naj bi zagotavljal pravičnost in dobro življenje vsem delovnim ljudem, hkrati pa slepo prevzemala sovjetski model socializma z uvedbo mnogih revolucionarnih ukrepov (KP nadzoruje vse sfere družbenega življenja, kolektivizacije, nacionalizacije itd.) in brutalnim obračunavanjem z nasprotniki (Repe, 2003: 20).

Značilnosti stalinistične politike, ki ju je zvesto posnemala Jugoslavija in ki so ju po resoluciji Informbiroja leta 1948 v teoretični misli kritizirali številni jugoslovanski teoretiki, med katerimi velja še posebej omeniti Edvarda Kardelja, sta bili predvsem njena birokratska narava in hegemonistične težnje. Sovjetska zveza je s spretno politiko in represalijami uspela demantirati vsa nasprotovanja tej usmeritvi kot protisocialistično zaroto - vse do Informbiroja, ki je po mnenju Pašiča omajal stalinistično prakso socialističnega razvoja in njej ustrezno ideologijo, prevladujočo v komunističnem gibanju in sprejeto kot edino pravilno politično prakso in ideologijo socializma (v Lešnik, 1982: 212).

S strani jugoslovanskih teoretikov je bilo ostro odklonjeno stališče o enotni poti v socializem, saj so menili, da Jugoslavija v socializem ni stopila po metodah ruske revolucije, ampak po specifični poti v narodnoosvobodilnem boju. Vendar pa je, ko se je revolucija v družbenem življenju utrdila, nastopila nevarnost birokratizacije. Zato naj bi morala proletarska država sprožiti proces svojega

odmiranja, predvsem pri ekonomskih funkcijah, da se ne bi povzpela nad celotno družbo. Ta proces naj bi vključeval decentralizacijo in demokratizacijo družbenega življenja, kar naj bi v prvi vrsti pomenilo uresničenje družbenega samoupravljanja v ekonomskem življenju, začevši s predajo tovarn v roke delavskemu razredu in kasnejšim prelitjem na druga področja družbenega življenja (Vranicki v Lešnik, 1982: 180-181).

Med vodilnimi teoretiki, ki so po letu 1948 utemeljevali tezo o lastni poti v socializmu in postavili okvire novega sistema delavskega samoupravljanja in družbenega upravljanja v Jugoslaviji, je bil Edvard Kardelj. V svoji teoretični misli se je naslonil na izkušnje pariške komune, na Marxove in Engelsove postavke o odmiranju države ter oblikoval zamisel o komunalnem sistemu, ki naj uveljavi človeka v njegovi temeljni družbeni celici, hkrati pa omogoči njegov vpliv na odločanje na višjih ravneh (Enciklopedija Slovenije, 1990: 414).

Na predavanju v Oslu leta 1954 je med pogoje za razvoj socializma v Jugoslaviji prištel:

1. Revolucijo kot izhodišče gibanja k direktni demokraciji, to je obliki odmiranja slehernega političnega monopola;

Revolucija mora biti uvod v spreminjanje materialnih odnosov, toda samo proces spreminjanja teh odnosov lahko določi okvir in tempo razvoja demokratičnih oblik, ki ustrezajo novi ekonomski bazi – podružabljanju proizvodnih sredstev. Izhodišče za te procese je krepitev socialistične ekonomske baze, se pravi, krepitev delavskega razreda številčno, v ekonomski moči in v neposrednem vplivanju na razvoj proizvodnih sil ter njegova krepitev pri upravljanju gospodarstva in družbe nasploh.

2. Proces odmiranja države;

Revolucija ne sme le zamenjati enega državnega aparata z drugim, temveč mora hkrati sprožiti tudi proces odmiranja funkcij države kot instrumenta oblasti. Bolj kot se bo razvijala materialna moč in ekonomska nenadomestljivost

socialističnih odnosov, manj bo potrebna vloga države v ekonomskem in političnem življenju. Država se bo transformirala v organizacijski mehanizem, ki ne bo več temeljil na sili, temveč na skupnem družbenem interesu.

3. Princip demokratičnega samoupravljanja delovnih ljudi na vseh področjih;

Takšno funkcijo imajo delavski sveti, zadruga, komune, samoupravne vertikalno povezane gospodarske skupnosti in samostojni družbeni organi upravljanja v institucijah prosvete, kulture, znanosti, zdravstva, ... (Kardelj v Lešnik, 1982: 228-230).

Jugoslovanski komunisti so sklepali, da je temelj graditve socializma lahko samo drugačen, spremenjen položaj človeka v združenem delu. Tak položaj mu bo omogočil, da bo imel nadzor nad družbenimi odnosi svojega obstoja, proizvodnjo in delitvijo družbenega proizvoda. Nasprotovali so stalinizmu, ki naj bi bil sistem »absolutizirane birokratske oblasti nad družbo in nad delavskim razredom,« njegov politični izraz pa totalitarna politična oblast, ki ni podrejena nobenemu demokratičnemu razvoju (Pašič v Lešnik, 1982: 213-214).

Povzamemo lahko, da je Jugoslavija med leti 1945 in 1948 zvesto posnemala socializem po zgledu Sovjetske zveze z državnocentralističnim sistemom, medtem ko je v letih, ki so sledila resoluciji Informbiroja iskala lastne poti v socializem s političnim sistemom delavskega samoupravljanja. Pri tem je zanikala tezo o enotni poti v socializem in izoblikovala tezo o procesu odmiranja države in razvoju delavskega samoupravljanja, ki naj bi pomenila vrnitev k čisti Marxovi misli.

2.2.2 Narodno vprašanje v marksizmu-leninizmu

Prepoznavna rdeča nit uredniškega programa *Pionirja* je bila vzgoja mladih v političnem, a tudi patriotičnem duhu. Ker je *Pionir* izhajal v državi, kjer se je narodno vprašanje pogosto podrejalo komunistični razlagi internacionalizma, je nujno opredeliti temeljna vprašanja o narodu, nacionalizmu, internacionalizmu in narodnem vprašanju.

Narod je v »socialnozgodovinskih obravnavah zgodovinsko izoblikovana stalna skupnost ljudi, ki jo združujejo – z različno močjo posameznih dejavnikov – skupni jezik, domovinsko ozemlje, zgodovinski spomin, določene oblike kulturne in gospodarske povezanosti, zavest skupnosti (narodna zavest) in volja do skupnega življenja« (Enciklopedija Slovenije, 1993: 295-296). Ta opredelitev se je izoblikovala v Evropi v 18. in 19. stoletju, zunaj pa marsikje mnogo pozneje. V zahodni Evropi so se narodi izoblikovali predvsem kot skupnosti, ki tvorijo državo, tudi z združevanjem jezikovno različnih skupnosti, medtem ko je za vzhodno Evropo značilen tip jezikovnega naroda kot jezikovne in kulturne skupnosti (prav tam).

Tudi E. J. Hobsbawm (1990: 5-13) je narod označil kot relativno mlad pojav v človeški zgodovini. Navedel je precej problemov pri definiranju samega koncepta, pri čemer je ločeval med objektivnimi in subjektivnimi definicijami naroda. Zapisal je, da so poskusi najti objektivni kriterij nacionalnosti oziroma, zakaj nekatere skupnosti postanejo narodi, nekatere pa ne, največkrat temeljili na enem kriteriju, kot je npr. jezik, ali pa na kombinaciji kriterijev, kot so npr. jezik, kultura, skupen teritorij, skupna zgodovina, kulturne vezi ali pa kaj drugega. Take definicije je opredelil kot objektivne, mednje pa vštél tudi Stalinovo: »Narod je zgodovinsko nastala trajna skupnost ljudi, ki je vznikla na osnovi skupnega jezika, ozemlja, ekonomskega življenja in psihične izoblikovanosti, ki se kaže v skupnosti kulture« (prav tam). Subjektivne definicije, npr. Karla Rennerja ali avstromarksistične, pa pojmujejo narod kot skupnost ljudi pod kakršnimi koli pogoji, če se med seboj prepoznajo kot narod in to razglašajo kot skupno vrednoto – gre za pojmovanje naroda kot dnevni plebiscit. Hobsbawm je menil, da so tako subjektivne kot objektivne definicije naroda lahko zavajajoče, zato se je odločil, da je za analizo narodnega vprašanja bolje začeti s konceptom naroda kot nacionalizmom kot pa z dejanskim pomenom, ki ga koncept naroda predstavlja, saj je resničen koncept naroda prepoznaven šele z danim empiričnim izkustvom. (prav tam).

Tesno povezana z definicijami naroda je tudi oznaka nacionalizma. Splošna definicija, predstavljena v *Enciklopediji Slovenije* (1993: 263) nacionalizem označuje kot idejno, politično in drugo delovanje, povezano z obstojem lastnega

naroda ter uveljavljanjem njegovih pravic in potreb. Pogoji za pojav in rast nacionalizma je živa in dejavna skupinska volja. V slovenski zgodovini je lastni nacionalizem razumljen kot upravičeno, demokratično gibanje za kulturno, politično in gospodarsko uveljavitev slovenskega naroda kot skupnosti ljudi slovenskega jezika ter za njegovo zavarovanje pred potujčevanjem. Razumljeno je kot vsestransko gibanje naroda za obstoj, enakopravnost, napredek in modernizacijo, za odpravo nacionalnih privilegijev v večnacionalnih državah, v katerih so Slovenci živeli do leta 1991, za suverenost in državnost.

V današnjem svetu nacionalizem, kot ga je opisala Barbara Goodwin (1992: 200-202) ni pojmovan več kot patriotizem, domovinsko čutenje ali kaj podobnega, ampak bolj kot gibanje, ki hoče radikalno spremeniti družbo. Navedla je A. D. Smithovo definicijo naroda kot določene družbene skupine, ki si deli skupen zgodovinski prostor, mite in zgodovinski spomin, množico, javno kulturo, ekonomijo, pravne pravice in dolžnosti za vse člane. Pomembna je skupinska identiteta kot sredstvo skupinskega definiranja in identifikacije posameznika v svetu ter kot sredstvo za ustvarjanje socialne kohezije, čemur analogno služi tudi nacionalna identiteta. Goodwin je zapisala, da sta nacionalna identiteta in koncept narodnosti kulturna pojava in kot taka nimata neposredne povezave s pojmom države, ki ga je označila kot konglomerat političnih institucij.

Narodno vprašanje se v strokovni literaturi nanaša na »splet kulturnih, ozemeljskih, gospodarskih in političnih vprašanj, ki zadevajo kot dejstva, ovire ali dileme narodov obstoj in razvoj« (Enciklopedija Slovenije, 1993: 335). Zajema ohranjanje, razvijanje in uveljavljanje temeljnih prvin naroda. Vsebinska je odvisna od narodovega notranjega razvoja, pa tudi od zunanjih okoliščin, zlasti odnosa do drugih, navadno sosednjih narodov (podrejenost, strpnost, sožitje), državnega okvira, civilizacijske razvojne stopnje okolja in mednarodnih razmerij. Pri Slovencih se je začelo pojavljati z narodnim prebujenjem kot vprašanje narodne samobitnosti in njenega uveljavljanja na kulturnem področju (prav tam).

Z narodnim vprašanjem se je ukvarjalo veliko marksističnih piscev, med katerimi sem zaradi njihovega vpliva na jugoslovansko marksistično misel o omenjeni temi, pa tudi zaradi omejenosti razprave izpostavila nekatere misli iz Marxovih, Engelsovih in Leninovih teoretičnih razprav. Nadalje sem se posvetila nekaterim poudarkom iz dela Edvarda Kardelja, ki je leta 1939 s svojo knjigo *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* kot eden redkih jugoslovanskih marksistov razvil celovito študijo o narodnem vprašanju.

Pojem naroda pri Marxu in Engelsu ni bil deležen eksplicitne obravnave kot poseben pojav za sebe ali kot pojav v zgodovini sploh, niti ju ni zanimal kot filozofsko-teoretski problem, temveč sta ga v svojo družbeno analizo vpeljala kot globalni politični problem, vgrajen v vse družbene in razredne odnose. Naroda tako nista izvajala iz države ali iz čiste človekove domišljije, temveč iz dela, to je iz proizvodnje, utemeljene na izmenjavi menjalnih vrednosti.

Narod je podvržen razredni strukturiranosti, se pravi, da je tudi sam razredno določena skupnost. Narod je »po eni strani objektivna družbena tvorba, ki je nastala na podlagi daljšega zgodovinskega razvoja in na podlagi naravnosorodnih ter etničnih vezi, tal, geografskega okolja itd., po drugi strani pa tudi s samo aktivnostjo organiziranih ljudi in človeških kolektivov, kar se odraža in izraža prek zgodovine, ekonomije in kulturnega življenja dane skupnosti« (Rizman, 1980: 152-153). Marx in Engels sta torej razumela narod kot družbenozgodovinski in ne naravni, to je nezgodovinski pojav.

Za razumevanje njunega pogleda na pojem naroda je potrebno poznati tudi njuno delitev narodov (izhajajočo iz Heglovega razumevanja svetovne zgodovine) na zgodovinske in nezgodovinske. Zgodovinski so tisti narodi, ki so po svojih naravnih in duhovnih zmožnostih sposobni močne državne tvornosti, s katero lahko uveljavijo svojo voljo navzven in navznoter. Takšni narodi so nosilci zgodovinskega napredka. Narode, ki pa niso sposobni državne tvornosti ali pa so jo izgubili, čaka usoda podjarmljanja močnejših narodov. Marx in Engels sta Heglovo abstraktno razumevanje naroda prenesla na pojem revolucije, saj obstoj nacionalnosti zanj ni predstavljal pomembnega družbenega ali političnega dejstva. Politično osveščena, torej zgodovinska

nacionalnost, je morala temeljiti na obstoju buržoaznega razreda z dokaj realnimi možnostmi za formiranje suverene nacionalne države (Rizman, 1980: 127-128).

Narodno vprašanje torej ni bilo v središču njenega zanimanja, saj sta nad vsako vprašanje postavljala interese revolucije, hkrati pa moramo obrobno tega vprašanja zanj razumeti v luči tedanjih zgodovinskih okoliščin: nacionalna ideja je bila v drugi polovici 19. stoletja še vedno poglavitno orožje buržoazne vladajoče ideologije, do katere sta čutila odpor (Rizman, 1980: 112).

Nadalje sta menila, da se buržoazija zaradi lastnih interesov ne more dvigniti nad nacionalizem. Do te ravni se lahko povzpne šele novi zgodovinski razred – proletariat. Z osvojitvijo politične moči se mora proletariat nujno povzdigniti v 'nacionalni razred'. Boj proletariata proti buržoaziji je sprva nacionalni boj, kajti proletariat vsake dežele mora najprej opraviti z lastno buržoazijo. Proletariat lahko naredi konec buržoaznemu nacionalizmu, to je 'izkoriščanju ene nacije po drugi', s tem, da odpravi 'izkoriščanje enega individuuma po drugem'. Pričakovala sta, da bo s koncem razrednih nasprotij odpadlo tudi sovražno stališče nacij med seboj. Tako razrešitev razrednih problemov pomeni avtomatično že tudi rešitev narodnega vprašanja (Rizman, 1980: 118).

Marx je narodno vprašanje povezoval z razredno in internacionalno razsežnostjo. Ugotovil je, da je narodno vprašanje sestavni del splošnega družbenega vprašanja. Neuspeh nacionalnih revolucij leta 1848 ga je napeljal na misel, da je usoda nacionalnih revolucij odvisna od usode proletarske revolucije. Rizman (1980: 136) je to misel ponazoril, ko je citiral njegovo trditev, da se odslej »ne bo mogel več osvoboditi ne Madžar ne Poljak ne Italijan, dokler bo delavec ostal suženj.«

Iz Marxovega dela lahko izluščimo tri teme, ki so vplivale na razvoj marksističnega razumevanja samoodločbe narodov kot dela narodnega vprašanja:

1. Samo z nacionalno osvoboditvijo zatiranih narodov je mogoče presegati nacionalne antagonizme in vzpostaviti pravo mednarodno delavsko solidarnost;
2. Zatiranje enega naroda po drugem utrjuje hegemonijo buržoazije nad delavci zatirajočega naroda;
3. Osvoboditev zatiranega naroda pomaga slabit ekonomsko, politično, vojaško, ideološko podlago dominantnega razreda v zatiralskem narodu, kar pozitivno vpliva na revolucionarno borbo delavskega razreda dotičnega naroda (Rizman, 1980: 136-137).

Zgodovinsko mlajši avtor, ki ga obravnavam v tej razpravi, Lenin, je analiziral koncept naroda na podlagi naslednjih metodoloških in teoretičnih izhodišč:

1. Narod kot predmet analize ni obrobno ali navidez samo teoretično in družbenopraktično vprašanje – gre za svetovno vprašanje, kar pomeni, da mora upoštevati razliko v odnosu proletarca zatiranega (ali malega) naroda do zatirajočega (ali velikega) naroda. Razredni boj je razumljen v najširšem smislu, ne le kot boj med nasprotujočimi si družbenimi razredi, temveč vključuje tudi nacionalno bistvo in razsežnost tako na ravnini vsakega posameznega razreda kot tudi med istimi (nacionalnimi) razredi v mednarodnem obsegu;
2. Relativna avtonomija političnega procesa – s to postavko se izognemo subjektivističnemu in ekonomističnemu izkrivljanju v analizah narodnega vprašanja;
3. Vsako družbeno, torej tudi narodno vprašanje je treba obravnavati na zgodovinsko konkreten način in na podlagi presoje konkretnih ekonomskih razmer oziroma dejstev;
4. Upoštevanje celote, to je situiranja konkretnosti v globalnem družbenem prostoru in zgodovinski pogojenosti (Rizman, 1980: 196-197).

Lenin je postavil narodno vprašanje v samo središče idejnega diferenciranja. Menil je, da če se kdo ne bojuje zoper vsako narodnostno zatiranje ali neenakopravnost, preneha biti marksist in tudi demokrat. Marksiste, pripadnike

zatirajočih narodov, je še posebej pozival, naj med svojimi delavci propagirajo pravico narodov do odcepitve. V nasprotnem primeru jih je označil za ničvredneže (Rizman, 1980: 197-198).

Rizman (1980: 203-209) je v svojem delu omenil tudi Leninovo formulacijo svetovnega zakona kapitalizma, ki jo je ta oblikoval v *Kritičnih pripombah k nacionalnemu vprašanju*. Razvijajoči se kapitalizem je poznal dve zgodovinski težnji v nacionalnih zadevah. Prva je vsebovala nastanek narodovega življenja in nacionalnega gibanja, boj proti narodnemu zatiranju, ustanovitev nacionalnih držav. Druga težnja pa se je nanašala na razvoj in pospešitev odnosov med narodi, ustvarjanje mednarodne enotnosti kapitala, gospodarskega življenja, politike, ... Prva težnja je bila značilna za začetno fazo kapitalizma, proletarsko gibanje je moralo nanjo odgovarjati z zavzemanjem za enakopravnost narodov in jezikov (pravica narodov do samoodločbe). Druga težnja, ki je ustvarjala mednarodno gospodarsko, politično in finančno združevanje, pa je bila značilna za zrelo fazo kapitalizma, ki je dosegla svoj vrh z imperializmom. Zanj so bile značilne zaključene in etabrirane kapitalistične države s skrajno izostrenimi antagonizmi med proletariatom in buržoazijo. V tej fazi je proletarsko gibanje zagovarjalo načelo internacionalizma in se bojevalo proti spravljivosti ali okuženju proletariata z buržoaznim nacionalizmom.

Če povzamem, Lenin je dosledno opozarjal na nujnost neposredne in programske povezave narodnega vprašanja z vprašanjem socialistične revolucije. Glede pravice narodov do samoodločbe pa je menil, da ta vključuje popolno izenačitev narodov v ekonomskem, kulturnem in izobraževalnem pogledu.

Celostnih razprav jugoslovanskih marksističnih teoretikov o narodnem vprašanju, z izjemo leta 1939 objavljene razprave *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* Edvarda Kardelja, ni bilo, so pa dosežena družbeno-teoretična in politična spoznanja o narodu kot družbenem vprašanju »šla v korak z izvornimi Marxovimi in Leninovimi postavitvami problema naroda« (Rizman, 1980: 250).

V zgoraj omenjeni razpravi je Kardelj ugotovil, da je narodno vprašanje Slovencev mogoče rešiti le v zavezništvu s progresivnimi silami v svetu. V zvezi z odnosi med narodi v skupni državi pa je menil, da morajo imeti narodi, če hočejo prijateljsko in konstruktivno živeti drug poleg drugega, popolno svobodo pri razvijanju vseh nacionalnih kvalitiet. S to razpravo je izoblikoval temeljna programska izhodišča o narodnem vprašanju, ki so se v naslednjih letih uveljavljala v NOB (Enciklopedija Slovenije, 1990: 412-415).

Ali so Slovenci narod, se je spraševal Kardelj (1977: 125-126) in si na vprašanje odgovoril pritrdilno iz naslednjih razlogov: ker je v zgodovini gospodarski razvoj povezal Slovence v enoto, ker so razvili svoj nacionalni jezik, zgradili svojo lastno kulturo in se torej oblikovali kot samostojen narod na lastnem ozemlju. Narodna zavest, ki je z redko vztrajnostjo kljubovala vsem raznarodovalnim težnjam, je očiten izraz tega dejstva. Narodov se namreč ne da umetno ustvariti, ker narodi so, iz te njihove objektivne eksistence pa izhaja njihova nacionalna zavest.

Temeljno vprašanje, ki si ga je Kardelj glede nacionalne problematike postavljaj, je bilo, ali naj nacionalno osvobodilni boj Slovencev postane sestavni del napredka človeške družbe, v tem primeru je bodočnost slovenskega naroda zajamčena, ali pa naj bo nacionalistično drobničarstvo potegnjeno na stran reakcije in tako slovenski narod znova postane zavora napredka. Za slednji primer je menil, da je slovenski narod obsojen poginiti pod razvalinami rušeče se stavbe današnje družbe. O obeh možnostih, je zapisal, pa odločamo mi sami, Slovenci (Rizman, 1980: 278).

Narodnega vprašanja in koncepta naroda Kardelj ni zožil le na ozki skupni imenovalci jezika, kulture ali na čisto upravno vprašanje, kakor je bilo značilno za teoretične pristope tistega časa (avstromarksistični in Stalinov pristop), ampak ju je razglasil za družbeno vprašanje. Prav tako ga ni zožil le na kmečko vprašanje, ampak je vanj vključeval vprašanje narodove kulture, državnosti in razredno vprašanje, ki zadeva delavstvo. Kajti na zatiranje naroda je po njegovem potrebno gledati širše, med drugim kot na ekonomsko zatiranje,

zatiranje kulture, jezika, demokratičnih svoboščin, šole, samega duhovnega razvoja delavskega razreda itd. (Rizman, 1980: 279-280).

»Šele z revolucionarno osvetlitvijo narodnega vprašanja kot revolucionarnega in družbenega vprašanja se lahko proletariat povzpne na položaj »ideološkega in dejanskega voditelja narodnih gibanj« (Rizman, 1980: 280-282). Kardelj je menil, da je slovenski narod z navezavo narodnega vprašanja na družbeno vprašanje, z razpoznavo politične avantgarde delavskega razreda kot njegovega socialnega voditelja in s povezovanjem z jugoslovanskimi narodi na podlagi brezpogojno uresničene samoodločbe narodov, dobil program svoje osvoboditve (prav tam). Kardeljeva razlaga narodnega vprašanja je bila pomembna, kajti vplivala je na vse ravni takratnega slovenskega življenja.

Razredna pripadnost je bila v socializmu pomembnejša od nacionalne. Delavski razred, je zapisal Kardelj, je kot politični voditelj zatiranih narodov v dobi imperializma po družbenem položaju v bistvu internacionalističen; ta karakteristika pa mu nalaga, da postane »dosleden zagovornik pravice slehernega naroda do samoodločbe« (v Rizman, 1980: 283-284). Pristni internacionalizem tedaj ne pomeni »negacije narodne samobitnosti, ampak nasprotno njeno najdoslednejšo obrambo« (prav tam).

Za Jugoslavijo med leti 1945 in 1948 je bila značilna večja prisotnost internacionalistične politične usmeritve, ki je bila vidna predvsem v doslednem upoštevanju politične in ideološke usmeritve Sovjetske zveze ter v sodelovanju v Informbiroju. Po letu 1948 pa smo pričali bolj nacionalni politiki, usmerjeni v povečevanje Jugoslavije in njene lastne poti v socializem. Če se je internacionalizem kazal bolj na političnem področju, se je narodnost izražala predvsem skozi kulturo.

2.2.3 Politična propaganda

Jugoslovanski (slovenski) narodni in politični programi so se v javnosti predstavljali znotraj propagandnega ustroja, ki je deloval na vseh ravneh.

Marksistični teoretiki so pojem propagande negativno konotirali, zato se moramo za razumevanje njene narave zateči k sodobnejšim avtorjem.

Ko govorimo o politični propagandi in njenih učinkih, ne moremo mimo pojma politične socializacije. Pečjak je (1995: 85) socializacijo v splošnem opredelil kot proces učlovečenja, to je proces, ki človeku kot biološkemu bitju vgradi družbeno komponento – nauči se misliti, čutiti, čustvovati in delovati kot ljudje, s katerimi živi skupaj v ožjem in širšem okolju. Pomemben vidik socializacije je identifikacija s skupino: družino, šolo, versko skupnostjo, družbenim razredom, narodom, politično skupino itd. Skupina je vir njegovih stališč, mnenj in vrednot. Politično socializacijo pa je opredelil kot del splošne socializacije, s katero posameznik postane politični subjekt. Citiral je Barner-Barryja in Rosenweina, ki sta zapisala, da je politična socializacija »proces, s katerim posameznik pridobiva posebno politično orientacijo – znanja, počutke in ocene političnega sveta« (prav tam).

Na tako socializirane politične subjekte lahko vplivamo na različne načine. Eden izmed teh je propaganda, ki pa ima zaradi zlorabe v nečedne namene pogosto negativen pomen. V tej luči je Pečjak (1995: 133) citiral Gartha Jowetta in Victorio O'Donnel, ki sta propagando opredelila kot »nameren in sistematičen poskus oblikovati zaznave, preusmerjati spoznanja in usmerjati vedenja za dosego odgovora, ki podpira namen propagandista.«

Propaganda je lahko odprta ali prikrita. Pri odprti propagandi so cilji jasni (npr. zmaga na volitvah) in ima močan vpliv, kadar gre za stvari, ki jih ni treba skrivati ali kadar je odpor med ljudmi majhen. Prikrita propaganda pa deluje posredno, sporočila se pogosto ne zavedamo prav dobro in ostane na podzavestni ravni. Prav zato je njen vpliv tako zelo močan (Pečjak, 1995: 141-142).

S propagando se je ukvarjalo tudi veliko avtorjev s komunikološkega področja. Po Laswellu (v Splichal, 1984: 21-22) le-ta »poskuša vplivati na stališča velikih množic ljudi o spornih (kontraverznih) vprašanjih, ob katerih se angažira določena skupina.« Skrajšano pa lahko propagando opredelimo kot poskus vplivati na javnost. Splichal je zapisal, da je za Jakobince, podobno stoletje

kasneje za Lenina in še danes realni socializem, propaganda pomenila boj proti političnim nasprotnikom.

Eno najhujših uprizoritev moči propagande je proizvedla nacistična Nemčija. Splichal je (1984: 22) za utemeljitev te teze citiral Hundhausena, ki je zapisal besede Hitlerjevega sodelavca Goebbelsa, da je bistvo propagande enostavnost in ponavljanje. Le kdor lahko reducira probleme na najbolj enostavno formulo in ima pogum, da jih večno ponavlja v taki poenostavljeni obliki tudi kljub ugovorom intelektualcev, bo sčasoma prišel do temeljnih uspehov pri vplivanju na javno mnenje.

Mnogo avtorjev propagando deli na ekonomsko in politično. Čeprav imata skupne značilnosti, predvsem v opredeljevanju in načinu delovanja, nas v nalogi zanima slednja. Vreg (2000: 116) je v svoji knjigi *Politično komuniciranje in prepričevanje* politično propagando opredelil kot obliko komuniciranja, »s katero komunikatorji ali skupine zavestno, namensko, načrtovano in organizirano oblikujejo propagandne projekte in sporočila (simbole in ideologeme), s katerimi oblikujejo in nadzorujejo mnenja in stališča ciljnega občinstva oziroma vplivajo na spremembo njihovih stališč.« Nadalje je napisal, da je propaganda intencionalni, sistematični poskus oblikovanja zaznav, spoznanj, mnenj, stališč, vrednot in vedenj sprejemalcev propagandnega sporočila. Zlorablja in uporablja model prepričevalnega komuniciranja o medsebojni odvisnosti in recipročnosti, da bi ustvarila videz enakopravnega, obojestranskega komuniciranja ter zadovoljevanja potreb in interesov občinstva.

Vreg (2000: 120-121) je v svoji knjigi navedel tudi francoskega teoretika Domenacha, ki je oblikoval naslednja pravila propagandnega delovanja, značilna zlasti za politično propagando:

1. Pravilo poenostavljanja ali simplifikacije, kar pomeni, da moramo politični program poenostaviti in izoblikovati učinkovito propagandno besedilo – geslo, slogan ali parolo;
2. Pravilo 'sovražnika', kar pomeni ideološko izključitev vseh drugih konceptov, ki niso skladni s protežiranim konceptom;

3. Pravilo 'povečevanja' ali defiguracije enega vidika političnega programa, ki ga razgllašamo pred javnostjo, medtem ko nezaželena dejstva zamolčimo;
4. Pravilo 'orkestriranja', ki temelji na ponavljanju istih tem, vsebin ali idej z besedo, sliko ali zvokom;
5. Pravilo kohezivnosti (integrativnosti) in 'okuženja', ki temelji na konformizmu, kolektivnem vedenju, navadah, normah, pritiskih skupin in skupinskega mišljenja, agitiranju in podobno;
6. Pravilo transfuzije, ki s pomočjo mitov, arhetipskih vzorov, ... propagandne cilje vključi v obstoječa tradicionalna pradavna načela vedenja človeka;
7. Pravilo protipropagande, ki je preračunano na uničenje nasprotnikove propagande ali njega kot političnega subjekta.

Med propagandna sredstva med drugim štejemo knjige, časopise, radio, televizijo, zvočnike, letake, pošto, internet. Od teh sredstev so najpomembnejši množični mediji, ker jih gleda, posluša ali bere milijonsko občinstvo (Pečjak, 1995: 160).

Ideolog socializma Lenin je v svojih spisih razvil tezo o časopisu kot kolektivnem propagandistu, agitatorju in organizatorju. Eksplicitno je poudaril organizatorično vlogo tiska pri razvijanju politične stranke (partije), se pravi, pomen lista kot komunikacijske zveze med organizatorji stranke na terenu ter članstvom. Časopis je razumel kot široko ljudsko tribuno, ki je organizator družbene kritike, posredovalec široke izmenjave izkušenj in oblik revolucionarnega boja, pa tudi mnogovrstnih poti, ki vodijo v revolucijo. Zato je pomembno, da je časopis povezan z ljudstvom (Vreg, 2000: 141).

Vreg je še (2000: 143) navedel Leninovo opredelitev razlike med propagandistom in agitatorjem: »Če propagandist obravnava neko vprašanje, na primer vprašanje brezposelnosti, mora razložiti kapitalistično naravo kriz, pokazati, zakaj so krize v sedanji družbi neizbežne, razjasniti, da se mora ta družba nujno preobraziti v socialistično družbo itd. Skratka, dati mora mnogo idej; toliko idej bo v celoti takoj osvojilo le (sorazmerno) malo ljudi. Agitator, ki

bo govoril o istem vprašanju, pa bo izbral primer, ki je vsem njegovim poslušalcem najbolj znan ... in bo vso moč svoje prepričevalnosti usmeril v to, da bi na podlagi tega vsem in vsakomur znanega dejstva dal 'množici' eno samo idejo: idejo o nesmiselnosti protislovja med naraščanjem bogastva in naraščanjem bede; poskusil bo v množici vzbuditi nezadovoljstvo in ogorčenje nad to vnebovpijočo krivičnostjo.«

V sodobnosti se politična propaganda kaže na mnogo za ljudi zapletenih in nejasnih načinov, kar poveča njeno učinkovitost. Med drugim jo lahko zasledimo v vprašanjih lastništva medijev. Sandra Bašić - Hrvat in Marko Milosavljević (2001: 59) sta zapisala, da so v devetdesetih letih v Sloveniji nastale večje ekonomske in politične spremembe medijskega prostora. Opuščali so se nekateri regulacijski mehanizmi, a še vedno ni zagotovljena popolna lastniška neodvisnost medijev pred državo, ki je s svojimi skladi in drugimi oblikami ohranjala precejšnjo lastniško in s tem politično navzočnost. Tako je država neposredno ali posredno lastnica ali solastnica pomembnega lastniškega deleža v medijih. Dokler se bo takšno stanje ohranjalo, slovenski mediji ne bodo resnično svobodni, vsaj ne politično. Poskusi ustanavljanja novih medijev so bili predvsem politični projekti, ki pa jih je občinstvo zavrnilo in so propadli (npr. Slovenec, Republika). Zavračanje takih projektov med občinstvom je zelo močno, tudi zaradi zgodovinskega spomina, ki opominja, kakšna je javna razprava in svoboda govora, kadar politika narekuje meje svobode in dovoljene vsebine.

Sodobnost sloni na preteklosti. Na vprašanje, ali so spomini na politični tisk iz real socialističnih časov vplivali na odnos slovenske javnosti do političnega tiska, lahko odgovori le temeljita zgodovinska študija.

2.2.4 Kult osebnosti

Pričujoče diplomsko delo je v problemsko središče postavilo vprašanje osebnosti oziroma njihovo vlogo v mladinskem tisku. Za našo nalogo so zanimive predvsem lastnosti voditelja, ki se kažejo v raznih oboževalnih pesmicah in zgledih karizmatičnih voditeljev v mladinskem tisku, ter okoliščine,

ki omogočijo vzpostavitev kulta osebnosti. Ta ni le arhaični relikv preteklih časov, zasledimo ga tudi v novejši zgodovini, kjer so nekatere osebnosti (Hitler, Mussolini, Stalin, Tito, Milošević, ...) dale nedvoumen, neizbrisljiv pečat svojemu gibanju, režimu ali dobi.

Velikonja (1996: 811-814) je poudaril, da je pri nastajanju, ohranjanju in razvijanju kulta osebnosti potrebno upoštevati na eni strani dejanske in pripisane, mitizirane osebnostne lastnosti voditelja ter na drugi strani tedanje družbenopolitične in zgodovinske pogoje. K oboževanju voditelja lahko po njegovem prispeva več dejavnikov:

1. Kult osebnosti se lažje uveljavi v okoljih z manj razvito demokratično tradicijo in institucionalnimi strukturami, s pomanjkanjem zavezujočih proceduralnih postopkov, s prevladujočo avtoritarno politično prakso, kjer se pogosto pojavijo zahteve po radikalnih rešitvah in podrejenosti državni oblasti – gre za sklicevanje na neposreden stik z množico, ljudstvom, brez kakršnih koli posredniških instanc;
2. Težnja po koncentriranju politične in družbene moči na vrhu, torej izvršne oblasti. Pokazatelj tega je tudi koncentriranje najvišjih državnih, političnih (strankarskih) in vojaških funkcij okoli voditelja;
3. Kult voditelja in njegova karizmatična oblast sta ponavadi odgovor na krajše ali daljše obdobje krize v družbi, razkroj starega režima, lahko tudi osvobodilne ali imperialistične vojne. Take razmere lahko zaostrojuje prav voditelj s svojimi privrženci;
4. Učinkovit in razvejan propagandni aparat. Razvoj komunikacijskih tehnik (radio, televizija, internet, ...) je omogočil učinkovito politično propagando in marketing, ki sta nujna pogoja za oblikovanje sodobnega kulta osebnosti;
5. Množična – glasna ali tiha – podpora, široka platforma popularnosti v tistem sloju prebivalstva, ki je ciljna skupina propagandnega diskurza in sprememb;
6. Tradicija – obujanje in ohranjanje starih mitskih stalnic v novih ideoloških preoblikah. Vsak prelom s preteklostjo je lahko učinkovit le ob implicitni

kontinuiteti, skladnosti z vsaj nekaterimi bistvenimi predstavami iz preteklosti (nove vodje npr. primerjajo z velikimi zgodovinskimi osebnostmi);

7. Povezanost s širšimi političnimi, družbeno-ekonomskimi, religioznimi ali ideološkimi tokovi v družbi, velikimi projekti (npr. modernizacijo, industrializacijo, versko konverzijo) in njihovimi nosilci (npr. lastniki kapitala, nacionalistično buržoazijo, vojsko, različnimi interesnimi skupinami). Osebna oblast novega voditelja se prikazuje kot nujnost zaradi učinkovitejšega uresničevanja teh velikih podvigov;

8. Pogost je tudi verski dejavnik, zlasti sekularizacija krščanskega prepričanja o odrešitvi, sprejemljivost za različne mesijanske vizije itd.

Ne glede na naštetu pa je pomembno, da je šele voditelj s svojimi osebnostnimi lastnostmi, mitiziranimi skozi propagandne mehanizme, tisti, ki te dejavnike, možnosti in pogoje zaostri, izrabi, izkoristi (Velikonja, 1996: 814).

Za potrebe empiričnega dela v tej nalogi sem z določenimi parametri opredelila osebnosti, za katere sem pričakovala, da se bodo pojavljale v *Pionirju* med leti 1945 in 1953. Pri raziskovanju sem kot pomembno vodilo upoštevala geografsko pojavnost osebnosti, saj sem tako lahko sledila odgovorom, kako je uredniška politika *Pionirja* v teh letih pomembno prispevala h graditvi nacionalne identitete slovenskih otrok. Nadalje sem raziskovala, iz katerega obdobja so prihajale in na katerem področju so delovale osebnosti, ter katere vrednote so predstavljale.

Osebnosti sem najprej razdelila na:

- osebnosti iz slovenskega okolja, ki naj bi zbudile domoljubna čustva in ponos;
- osebnosti iz jugoslovanskega okolja, ki naj bi utrjevale idejo bratstva in enotnosti vseh jugoslovanskih narodov;
- osebnosti iz sovjetskega okolja, ki naj bi bile povzdignjene v vodilne vzornike marksizma-leninizma;

- osebnosti iz mednarodnega oziroma ne-komunističnega sveta, ki naj bi podpirale misel o tem, da tudi v kapitalističnem svetu obstajajo osebnosti, ki so nosilci naprednih idej.

Osebnosti iz preteklosti in polpreteklosti naj bi prinašale zgled za mladino:

- osebnosti iz politike in NOB-ja, ki naj bi zagovarjale vrednote brezrazredne družbe (marksizma), upora proti fašizmu, darovanja življenja za domovino, za svobodo, za pravičnejši socialistični družbeni red itd;
- osebnosti iz kulture, znanosti, športa, ki naj bi mladino navdušile za nadaljevanje dela na teh področjih; tiste iz kulture pa naj bi imele posebno vlogo pri izgrajevanju nacionalne identitete mladih. To naj bi bili nosilci sprememb, napredka, levičarskih idej, pri čemer sem opazovala tudi, katere vrednote odločajo o izboru osebnosti. So to revolucionarnost, mednarodna veljava itd.

Osebnosti iz sodobnosti naj bi navdušile mladino za aktivno politično delo v družbeno-političnih organizacijah:

- znane osebnosti iz politike, ki naj bi bile zgled za posnemanje vrednot marksizma-leninizma, tu sem pričakovala prisotnost kulta voditeljev;
- osebnosti iz kulture, ki naj bi mladino pritegnile k posnemanju splošnih kulturnih vrednot, pa tudi utrjevale občutek pripadnosti lastni kulturni tradiciji;
- Osebnosti iz sodobnega družbenega življenja, kot so udarniki, izstopajoči posamezniki s področja dela, kmetijstva, šole, pionirske organizacije, gospodarstva, znanosti, športa, industrije itd., ki naj bi mladino navdušile za posnemanje njihovih vrednot v vsakdanjem življenju.

3. EMPIRIČNI DEL

3.1 UVOD V EMPIRIČNI DEL

Osebnosti, ki nastopajo v mladinskem tisku, in vrednote, ki jih eksplicitno in implicitno prenašajo na bralce, so zgodovinski stebri časa in razmer, v katerih se pojavljajo. Nepričakovani politični dogodki pa so tako močni, da pogosto vplivajo na relativno obstoječe družbene pojave, zlasti na politični sistem in ideologijo. Eden takih zgodovinsko pomembnih dogodkov je bila resolucija Informbiroja leta 1948. V sledečem empiričnem delu nas je preko opazovanja sprememb v pojavnosti osebnosti zanimalo, kako je *Pionir* med leti 1945 in 1948 ter 1949 in 1953, torej pred in po resoluciji Informbiroja, znotraj socialistično internacionalistično razumljenega nacionalnega programa umeščal graditev slovenske nacionalne identitete. Osebnosti sem razdelila glede na geografsko okolje, zgodovinski čas in področje delovanja:

- geografsko okolje:

1. slovensko
2. jugoslovansko
3. sovjetsko (ki vključuje države takratnega vzhodnega socialističnega bloka)
4. mednarodno (ki vključuje države zahodnega kapitalističnega bloka)

- zgodovinski čas:

1. sedanost (takratna)
2. polpreteklost (čas druge svetovne vojne)
3. preteklost

- področje delovanja:

1. politika

2. vojska, boj
3. šolstvo, Zveza pionirjev, udarniki
4. kultura, literatura, umetnost
5. znanost, šport
6. gospodarstvo
7. ideologija

V empirični del sem vključila le prispevke, ki jih uvrščamo med novinarska besedila. Koširjeva (v Milosavljevič, 2003: 24) je novinarsko besedilo definirala kot »po intenciji enopomenska pisna jezikovna in grafična celota v množično komunikacijskem dejanju, katere funkcija je ažurno sporočanje o aktualnih dogodkih (pojavih) družbeno konstruirane stvarnosti tako, kakor so se ti dogodki zgodili v okviru kolektivnih mehanizmov percepcije, z določitvijo kraja, časa in nosilca(cev) dogajanja, ki morajo pripadati skupnemu referencialnemu univezumu sporočevalca in naslovnika.« Novinarsko besedilo je oblikovano v žanrih, stalnih oblikah novinarskega sporočanja, ki jih združujemo v novinarske vrste, družine žanrov (Milosavljevič, 2003: 115). Te so del širše kategorije, to je novinarska zvrst, ki je lahko informativna ali interpretativna. Prva vključuje novinarska sporočila, ki se »kažejo kot objektivna sporočila, v katerih je avtor s svojimi mnenji od predmeta distanciran in odsoten,« slednja pa prispevke, ki se v besedilih »kažejo kot subjektivna sporočila, avtorji pristopajo k obravnavanju predmeta angažirano in so s svojimi mnenji v tekstu prisotni« (Košir v Milosavljevič, 2003: 25). V informativno zvrst po Koširjevi spadajo vestičarska, poročevalska, pogovorna in tudi reportažna vrsta (kamor sodi klasična reportaža, reporterska zgodba in potopis), v interpretativno pa komentatorska, člankarska in portretna vrsta. V luči novih spoznanj o načinih novinarskega upovedovanja resničnosti je Milosavljevič (2003: 27) zaradi skupnih značilnosti (izviren stil pisanja, uporaba zaznamovanih jezikovnih sredstev, zapletena struktura in tridelna shema z uvodom, jedrom in zaključkom) združil klasično reportažo, reportersko zgodbo, potopis in portret v novinarsko zgodbo kot novo vrsto novinarskega sporočanja.

Kriterija za izbiro novinarskih besedil v *Pionirju* sta bila pojavnost osebnosti in prenašanje sporočila bralcem. Besednih zvez, v katerih je osebnost omenjena, a bralcem ni prenašala sporočila, nisem upoštevala (npr. Titova petletka, Za domovino, s Titom naprej!).

Vsebinsko analizo *Pionirja* sem začela z letniki 1945/46, 1946/47 in 1948/49, ki zajemajo zgodovinski čas od konca druge svetovne vojne do resolucije Informbiroja. Sledila je analiza letnikov 1948/49, 1949/50, 1950/51, 1951/52 in 1952/53, od resolucije Informbiroja do Stalinove smrti. V obeh obdobjih sem najprej analizirala pojavnost osebnosti glede na številčnost po zgoraj navedenih kategorijah, dobljene rezultate pa interpretirala glede na vrednote, ki so jih osebnosti prenašale bralcem. Nazadnje sem primerjala obe obdobji in opazovala, kako sta se v luči ideologije in nacionalne identitete med seboj razlikovali.

3.2 ANALIZA LETNIKOV 1945/46 DO 1947/48

Osebnosti so se v začetnem obdobju izhajanja revije *Pionir* pojavljale dokaj pogosto. Nekaterim pomembnejšim so bili posvečeni celotni prispevki, druge pa so bile omenjene le v delu besedila. V tem pogledu sem v treh letnikih revije našla 87 novinarskih besedil z osebnostmi, med katerimi je bilo 31 osebnosti iz slovenskega, 23 iz jugoslovanskega, 30 iz sovjetskega in 3 iz mednarodnega okolja, kar kaže na močno prisotnost osebnosti iz prvih treh okolij. Podrobnejša razdelitev osebnosti glede na geografsko okolje, zgodovinski čas in področje delovanja je prikazana v tabelah 3.1., 3.2. in 3.3.

		slovensko okolje	jugoslovansko okolje	sovjetsko okolje	mednarodno okolje
sedanjost	politika	2	17	8	-
	vojska, boj	-	-	1	1
	šolstvo, ZP, udarniki	6	1	-	-
	kultura, literatura, umetnost	2	2	1	-
	znanost, šport	1	-	1	-
	sedanjost gospodarstvo	-	-	-	-
	ideologija	-	-	-	-

Tabela 3.1.: Geografska pojavnost osebnosti med letniki 1945/46 in 1947/48 – sedanjost

		slovensko okolje	jugoslovansko okolje	sovjetsko okolje	mednarodno okolje
polpreteklost	politika	-	-	-	-
	vojska, boj	11	1	4	-
	šolstvo, ZP, udarniki	-	-	-	-
	kultura, literatura, umetnost	2	-	1	-
	znanost, šport	-	-	-	-
	gospodarstvo	-	-	-	-
	ideologija	-	-	-	-

Tabela 3.2.: Geografska pojavnost osebnosti med letniki 1945/46 in 1947/48 - polpreteklost

		slovensko okolje	jugoslovansko okolje	sovjetsko okolje	mednarodno okolje
preteklost	politika	-	-	-	-
	vojska, boj	-	2	-	-
	šolstvo, ZP, udarniki	-	-	-	-
	kultura, literatura, umetnost	7	-	3	2
	znanost, šport	-	-	3	-
	gospodarstvo	-	-	-	-
	ideologija	-	-	8	-

Tabela 3.3.: Geografska pojavnost osebnosti med letniki 1945/46 in 1947/48 – preteklost

Geografska pojavnost osebnosti nam razlaga uredniško politiko *Pionirja* v takratnem obdobju. Iz zgornjih tabel je razvidno, da so se najpogosteje pojavljale osebnosti iz jugoslovanskega okolja, in sicer iz takratne sedanosti in področja politike (17 od 87 primerov). Prispevki so bili oblikovani v različnih novinarskih vrstah, kot so vesti, poročila, uvodniki, novinarske zgodbe, slednje so prevladovale. V vseh primerih se je kot osebnost pojavljal Josip Broz - Tito. Vsebina prispevkov in vrednote, ki jih je predstavljal, kažejo na ustvarjanje kulta osebnosti, katerega značilnosti smo obravnavali v drugem poglavju. Tito je v prispevkih najpogosteje poosebljal vrednote učenja, narodnoosvobodilnega boja ter bratstva in enotnosti med jugoslovanskimi narodi.

V uvodniku *Maršal Tito odlikovan z 'Redom zmage'* je Jože Hribar zapisal: »Prejel je Red zmage zato, ker je znal modro voditi narode Jugoslavije v najtežjih časih. Ustvarjal je med svojimi narodi trdno in resnično bratstvo« (Pionir, 1945/46: 1). Podobno je bilo o državi zapisano v prispevku *Pionirji bomo pomagali graditi srečno Federativno Ljudsko Republiko Jugoslavijo*: »Mladina vseh narodov Jugoslavije se je prav dobro zavedala, da 'nočemo več take Jugoslavije, kakršna je bila pred to vojno ... Hočemo cvetočo državo, v kateri bodo naši mladi rodovi imeli vse, kar je potrebno njihovemu svobodnemu razvoju, v kateri se bo lahko vsakdo posvetil tistemu poklicu, ki si ga želi', kakor je dejal maršal Tito« (Pionir, 1945/46: 79).

Tito je večkrat opozarjal mlade bralce na pomembnost učenja, pri tem pa se je skliceval na njihovo dolžnost do staršev ter tistih, ki so bili udeleženi v narodnoosvobodilnem boju in graditvi države: »Priporočam vam, da bodite dobri učenci, ker zahtevamo od vas samo to, samo na ta način se boste oddolžili svojim padlim staršem ter jim dokazali, da se hočete truditi, da bi postali dobri sinovi naše Federativne Ljudske republike Jugoslavije« (Pionir, 1945/46: 170). Poudarjal je, da je dolžnost pionirjev učiti se in tudi pomagati slabšim učencem. V *Pionirju* je opisan kot priden, vztrajen učenec, ki je v otroštvu kljub težkim pogojem brez izgovorov hodil v šolo. To je zahteval tudi od pionirjev: »Pridne, ubogljive učence hoče imeti naša domovina, pridne in ubogljive učence hoče naš maršal Tito. Ali sme biti Titov pionir v šoli lenuh? Ali sme Titov pionir ob

koncu šolskega leta dobiti tako šolsko izpričevalo, da bo ponavljal razred? Ne, Titovi pionirji so in morajo biti dobri in pridni učenci» (Pionir, 1945/46: 140).

Prispevki o Titu so bili najobsežnejši v majskih številkah; posvečeni so bili njegovemu rojstnemu dnevu: »25. maja bomo slavili 54-letnico rojstva največjega sinu naših narodov, dragega prijatelja in očka vseh nas pionirjev – maršala Tita« (Pionir, 1945/46: 225-226). Prav tam je še zapisano, da je bil Tito »dober in priden učenec – tak, kakršni morajo biti vsi pionirji ...« in da »se je vedno z vsemi silami boril za boljše življenje vseh tlačenih in izkoriščanih.«

Iz jugoslovanskega okolja v tem obdobju nisem našla veliko osebnosti iz drugih področij: 2 primera iz sedanjosti na področju kulture, literature, umetnosti (oba o pesniku Vladimirju Nazorju), 2 primera iz preteklosti na področju vojske, boja (oba o Matiji Gubcu), 1 primer iz sedanjosti na področju šolstva in 1 primer iz polpreteklosti na področju vojske, boja.

Naslednja močno zastopana kategorija je prihajala iz slovenskega okolja, in sicer iz polpreteklosti ter področja vojske, boja (11 od 87 primerov). To so bile zgodbe o narodnih herojih z opisi njihovih junaštev med drugo svetovno vojno. Postavljeni so bili kot zgled za takratno mladino. Zastopali so vrednote brezrazredne družbe, upora proti fašizmu, darovanja življenja za domovino, poguma itd. Zgodbe so se večkrat brale v literarnem smislu, vendar so jih med resničnostna besedila uvrščali natančni podatki o osebah, kraju in času dogajanja, večinoma je bila prisotna tudi fotografija. Največ takih primerov sem našla v letniku 1945/46, neposredno po vojni, kasneje pa je njihovo število upadlo.

V prispevku *Junaški podvig dvakrat odlikovanega Šušterčiča Franca* (Pionir, 1945/46: 233-235) so bila opisana njegova junaštva v boju s fašisti: »Pred celim strojem je komandant dal Francu Šušterčiču priznanje, ker je pobil 25 Švabov in med njimi enega generala.« Na koncu prispevka pa je bil postavljen kot zgled za takratno mladino: »Odložil je svojo brzostrelko in se pričel učiti, da bo delal za obnovo svoje drage domovine. Danes je učenec državne cinkografije v

Beogradu. Marljivo se uči in dela, tih in miren, večče upravlja s cinkografskimi aparati kot nekdanj z brzostrelko« (prav tam).

Tone Ljubič je v prispevku *Tjaša* (Pionir, 1945/46: 41) barvito, živo, v napetem slogu opisal istoimensko junakinjo, pri čemer ni prikrival za današnji čas krvavih podrobnosti (ne moremo si predstavljati, da bi takšno besedilo našli v današnjem mladinskem tisku). Junakinja v zgodbi je mlada partizanka Tjaša, ki mora priversti skupino tovarišev h glavnini. Vendar je med njimi izdajalec. Kmalu jih obkolijo Nemci. Začne se streljanje, vendar je samo ona oborožena. »Kot mačka je skakala od grmade do grmade in z brzostrelko sejala smrt in strah med Švabe. Vodja okupatorske drhali je zaledenel od jeze in v srdcu ukazal: 'To moramo ujeti živo!' Zgodba se zasučje k tragičnemu koncu, ko Tjaši zmanjka nabojev. Z zadnjim naredi samomor. »Ker niso mogli žive obesiti, so mrtvi zatakneli zanko na okrvavljeni vrat in jo potegnili na bližnje drevo,« je končal Ljubič (prav tam).

S posebno pozornostjo so bili podani življenjepisi nekaterih narodnih herojev: Franca Rozmana - Staneta, Janka Premrla - Vojka in Toneta Tomšiča. Slednji je bil v prispevku *Slava narodnemu heroju Tonetu Tomšiču* (Pionir, 1945/46: 236) opisan kot borben in neustrašen, ki je »ljubil domovino in ji podaril vse, kar je imel: svoje delo in svoje življenje!« S tem zgledom je avtor pozval bralce in na koncu zapisal: »Nov rod bomo postali. Nov, delaven rod, izobražen in sposoben, poln ljubezni do domovine, ljubezni do skupnosti. To bo naša počastitev spomina narodnega heroja Toneta Tomšiča, to bo naša počastitev spomina vseh naših žrtev, to bo naša oddolžitve domovini!« (prav tam)

Življenje narodnega heroja Janka Premrla - Vojka je bilo v podrobnostih iz otroštva in mladosti opisano v istoimenskem uvodniku (Pionir, 1945/46: 161): »Majhen je še bil, toda živahen in iznajdljiv deček, ki je znal opazovati življenje okrog sebe in občutil vse zatiranje primorskega ljudstva. In njegovo malo srce je bilo polno sovraštva do fašistov.« Nato je bilo opisano njegovo življenje v partizanih, kako je bil vedno med prvimi, v najtežjih razmerah optimističen in kako je rad bral Gregorčičeve in Prešernove pesmi: »Tudi, ko je ranjen ležal, je želel, naj mu čitamo njegovo najljubšo pesem Hajdukovo oporoko« (prav tam).

S tem je avtor v prispevek vpel tudi pozitiven odnos do slovenske kulturne dediščine, ki je v poznejših letnikih *Pionirja* pridobivala na pomenu.

Slovenska kulturna dediščina, predvsem literarna, je bila v manjšem, toda ne zanemarljivem, delu prisotna na področju kulture, literature, umetnosti iz preteklosti (7 od 87 primerov). Prispevki iz te kategorije so se nanašali na tri pesnike in pisatelje: Franceta Prešerna, Ivana Cankarja in Simona Gregorčiča. Izbrani so bili na podlagi vrednot ljubezni do naroda in jezika, pisci pa so v njihovih delih skušali najti tudi revolucionarne vsebine.

Za Prešerna, denimo, je Oskar Hudales v prispevku *Obletnice v decembru* (*Pionir*, 1945/46: 88-89) zapisal, da je, ko se je gibal v tedanjih meščanskih slojih, spoznal njihov položaj in ocenil da »so zahteve po svobodni Sloveniji edina pot v lepšo bodočnost slovenskega naroda. Zato je postal tudi največji borec za pravice Slovencev.« Hkrati je avtor poudaril, da »vse njegove pesmi preveva velika ljubezen do slovenskega jezika, slovenskega človeka in slovenske domovine« (prav tam).

Pomen Prešernove poezije za graditev narodne zavesti je bil opisan v prispevku *Ob Prešernovi proslavi*: »V času, ko je slovenska beseda še jecljala, je pokazal, da se da tudi v jeziku hlapcev in dekel peti o najlepšem in najvišjem« (*Pionir*, 1945/46: 129). Avtor prispevka je nato nakazal brezčasnost Prešernove misli: »Ob Prešernu so rasli dolgi rodovi v trdno slovensko zavest, ob njem so se krepili borci v osvobodilni vojni in se oblikovali v junaški rod, v svobodoljubno ljudstvo, ob njem naj raste naš najmlajši rod v delu, ljubezni in zvestobi!« (prav tam).

Iskanje revolucionarnih vrednot v življenju in delu Prešerna je bilo nakazano v uvodniku (*Pionir*, 1946/47: 130), v katerem je zapisano, da je bil Prešeren glasnik revolucije in da so njegove besede zaradi vojne proti fašističnim okupatorjem postale še veličastnejše. Dodano je še bilo, da je pomen Prešerna in njegovih pesmi pravilno ocenil šele narodno osvobodilni boj.

Podobne vrednote so bile izpostavljene pri Ivanu Cankarju, ki ga je Josip Ribičič v prispevku z istoimenskim naslovom opisal kot izoblikovalca lepe slovenske besede in borca za pravice zatiranega ljudstva ter svobodo slovenskega naroda (Pionir, 1946/47: 78-79).

Iz slovenskega okolja je še potrebno omeniti osebnosti iz sedanosti na področju šolstva, Zveze pionirjev, udarnikov (6 od 87 primerov), ki so bile v prispevkih prikazane kot svetli zgledi udarništva pri obnovi domovine in aktivnega dela v pionirski organizaciji. Kličejo po posnemanju. Primer tovrstnega zgleda sem našla v prispevku *Pionirji udarniki – junaki nove dobe*:

»Tovarišica Ciperman Mari hodi v 6. razred osnovne šole v Polju. Je najboljša in najpridnejša učenka na šoli. Prvo polletje je izdelala z odličnim uspehom. Ves svoj prosti čas posveti pionirski organizaciji. Redno obiskuje sestanke. Na njih se vede izredno disciplinirano. Pri vsakem delu najaktivnejše sodeluje. Tudi pri fizikulturi jo lahko vedno vidimo. Zaradi lepega zgleda, ki ga s svojim učenjem in delom daje vsem ostalim pionirjem, je bila ob svečanem sprejemu odreda Miloša Jenka v Z. P. proglašena za udarnico.«

(Pionir, 1946/47: 225-226)

»Mala pionirka Irena hodi v 2. razred osnovne šole v Studencih pri Mariboru. Dobra in vestna učenka je in seveda dobra pionirka,« je bilo napisano v prispevku *Pionirka Irena nabira stare krpe* (Pionir, 1945/46: 241). Z nabiranjem starih krp prispeva k obnovi domovine. »Prvi dan je pripeljala na zbirališče vrečo, ki je bila večja od Irene – 12 kg krp. Smehljala se je: 'O, bom še pripeljala!' V nedeljo so spet zbirali. Irena je bila prva na mestu s polnim vozičkom. 27 kg je že pripeljala. In še štirikrat je prišla v enem dopoldnevu« (prav tam).

Ostalih osebnosti iz slovenskega okolja je bilo za peščico: 2 primera iz sedanosti na področju politike (Boris Kidrič in Edvard Kardelj), 2 primera iz sedanosti na področju kulture, literature, umetnosti (Oton Župančič in France Bevk), 2 primera iz polpreteklosti na področju kulture, literature, umetnosti (Ciril Drekonja in Anica Čenejeva – oba žrtvi fašističnega nasilja) ter 1 primer iz

sedanjosti na področju znanosti in športa (Stanko Bloudek – inženir, ki je zgradil skakalnico v Planici).

Naslednje močno zastopano okolje je bilo sovjetsko. V njem so prevladovali osebnosti iz sedanjosti na področju politike (Stalin) in iz preteklosti na področju ideologije (Lenin, Marx). Obe kategoriji sta se v tem obdobju pojavili 8-krat. Stalin in Lenin sta bila v prispevkih povzdignjena v vodilna vzornika marksizma-leninizma in postavljena s svojim življenjem, od otroštva naprej, za zgled mladim bralcem.

V prispevku *Zdravstvuj, tovariš Stalin* je bilo o njegovem revolucionarnem duhu v mladosti zapisano: »Ko Stalinu še ni bilo dvajset let, so ga izključili iz šole, ker je sodeloval v revolucionarnem gibanju ruskega delavstva za strmoglavljenje buržoazije, to se pravi, za strmoglavljenje vseh izkoriščevalcev s carjem na čelu. Že takrat je v Stalinu živela zavest, da je potrebno vse svoje moči posvetiti boju za zmago delovnega ljudstva« (Pionir, 1946/47: 65). Prispevek je nadalje opisal Stalinovo življenje in ga postavi za zgled pionirjem: »Sam tovariš Stalin pravi, da je smelost in hrabrost samo ena stran heroizma, druga pa je znanje, brez katere se ne da nič doseči. Zato si tudi mi, najmlajši, osvojimo čimveč znanja, učimo se na delih velikega Stalina!« (prav tam)

V prispevku *Josip Visarijonovič - Stalin* je bil ta opisan z naslednjimi značilnostmi, ki so prvine ustvarjanja kulta osebnosti: »Enaindvajsetega decembra tisoč osemsto devetinsedemdesetega leta je bil rojen veliki Stalin, Josip Visarijonovič, voditelj vseh svobodoljubnih narodov, voditelj, največji prijatelj in najboljši oče vse mladine, vseh pionirjev« (Pionir, 1945/46: 65). Nadalje je bilo napisano, da je Stalin eden največjih borcev za pravice ljudstva in pravice mladine ter da je Sovjetska Zveza pod vodstvom Stalina dala pionirjem kruha, šole in domove, da so se lahko učili, vzgajali, radostili in veselili. »Tovarišu Stalinu, velikemu voditelju bratske Sovjetske Zveze, najboljšemu in najskrbnejšemu očku vseh pionirjev pa iz vsega srca kličemo ob njegovem rojstnem dnevu: »Živel tovariš Stalin, naš največji prijatelj!« se je zaključil prispevek (prav tam).

Oskar Hudales je v prispevku *Obletnice v januarju*, ki se spominja Leninove smrti, tega opisal kot bistrega, vztrajnega dečka, zgled za pionirje: »Ko je bilo Leninu pet let, je že znal čitati. Z devetim letom pa je že stopil v gimnazijo v Simbirsku. Bil je živahen, zelo pameten deček. Vedel je, da hodi v šolo zato, da bi se kaj naučil in je vse razrede gimnazije izdelal z odliko. Ko je zapustil gimnazijo, je dobro poznal latinski, grški, francoski in nemški jezik. Tudi zgodovino in književnost je dobro obvladal. Zelo rad je čital knjige« (Pionir, 1945/46: 124).

O Leninovem prispevku h graditvi socializma pa je bilo (prav tam) zapisano: »Če bi hoteli natančno opisati vse Leninovo življenje in delo, bi morali napisati več debelih knjig. Na kratko se da o njem povedati le to, da je neutrudno pisal članke in knjige, v katerih je ruska ljudstva učil in pripravljajal na veliki upor, ki naj vrže carsko samovlado in jim prinese svobodo in lepše življenje. Toda Lenin ni samo pisal. Nastopal je tudi kot govornik in s svojo prepričevalno besedo pridobival delovne množice za borbo proti suženjstvu in mračnjaštvu.« Zanimivo je bil v prispevku idealiziran njegov odnos do Stalina: »Eden izmed najboljših (sodelavcev, op. N. F.) je sedanji vodja sovjetskih narodov, Stalin. V njem je Lenin našel človeka železne volje in ogromnih umskih sposobnosti. Ves čas do Leninove smrti sta Lenin in Stalin bila tesno povezana v borbi za pravice delovnega ljudstva« (prav tam).

»Vse Leninovo življenje je bilo veliko delo za človeštvo. Lenin je delovnemu ljudstvu pokazal pot do lepšega življenja, vodil je delavstvo Rusije skozi vrsto težkih bojev in ga privedel do zmage. Pod Leninovim vodstvom je bila v neprestanih borbah ustvarjena komunistična Partija – mogočna sila, ki vodi ljudstva vsega sveta k lepšemu življenju. Pod Leninovim vodstvom je bila v neprestanih borbah ustvarjena prva socialistična država na svetu, država brez izkoriščanja človeka po človeku – mogočna Sovjetska zveza, zaščitnica vseh malih narodov, braniteljica večnega miru in srečna domovina svojega ljudstva,« je bilo podobno o Leninovih zaslugah zapisano v spominu na njegovo smrt (Pionir, 1946/47: 98).

V prispevku *Lenin – naš učitelj* (Pionir, 1947-48: 97-101) je avtor Dohorov orisal Leninove dobre lastnosti in pozval bralce, naj ga posnemajo: »Lenin je učil, da se mora človek učiti vse svoje žive dni, da bi bil čimbolj učen in vešč. V tem načelu ni nikoli popuščal.« In še: »Pa ne samo, da se je Lenin sam odlično učil – pomagal je pri pouku tudi svojim tovarišem.« Nato je avtor priporočil bralcem: »Lenin se je učil vse svoje žive dni. In tako skrbno se moraš učiti tudi ti, če mu hočeš biti enak.« Sledila je druga lastnost: »Lenin je učil, da mora vsak človek delati. Nihče ni delal tako marljivo kakor on,« in priporočilo: »Če hočeš biti podoben Leninu, se ne ustraši nobenega dela. Vselej si moraš znati poiskati koristen opravke. Nauči se delati tako, kakor je delal Lenin!« Tretja Leninova lastnost v prispevku je bila spoštovanje zakonov, disciplina, k čemur je Dohorov prav tako pozval bralce. »Lenin je vselej skrbel za svoje tovariše. Naj je bil še tako zaposlen, vselej je našel malce časa, da je pomislil, kako bi pomagal temu ali onemu tovarišu,« je bila opisana četrta Leninova dobra lastnost. Zadnja pa se je glasila: »Lenin je bil vselej pogumen in se ni ustrašil nobene nevarnosti. Nihče ga ni videl plašnega.« Tudi tokrat je avtor pozval bralce: »In če hočeš biti podoben Leninu, se navadi biti neustrašen pred kakršno koli nevarnostjo, pogumno ji stopi naproti in bodi vselej možat.«

Iz sovjetskega okolja sem v proučevanem obdobju našla še naslednje osebnosti: 4 primere iz polpreteklosti na področju vojske, boja (gre za sovjetske narodne heroje oziroma junaške pionirje), 3 primere iz preteklosti na področju kulture, literature, umetnosti (Maksim Gorki in A. S. Allilujeva), 3 primere iz preteklosti na področju znanosti in športa (opisi uspehov sovjetskih atletov), 1 primer iz polpreteklosti na področju kulture, literature, umetnosti, 1 primer iz sedanjosti na področju znanosti in športa, 1 primer iz sedanjosti na področju kulture, literature, umetnosti in 1 primer na področju vojske, boja.

Omeniti je potrebno še osebnosti iz mednarodnega okolja, ki so se v tem obdobju pojavljale redko, in sicer 2 primera iz preteklosti na področju kulture, literature, umetnosti. To sta bila Mark Twain in Karel Michelstaedter. Prvi je bil v prispevku *Ali ste že prebrali knjigo* (Pionir, 1947/48: 251-252) opisan kot pisatelj, ki je videl bedo in zatiranje izkoriščevalske Amerike, drugi pa je bil italijanski pisatelj, ki je »videl gnilobo tedanje človeške družbe, občutil vso

grdobo mogotcev, med katerimi mu je bilo sojeno živeti« (Pionir, 1945/46: 19). Našla sem tudi 1 primer iz sedanosti na področju vojske, boja (general Marcos, takratni predsednik grške vlade).

Vsebinska analiza obravnavanega zgodovinskega obdobja je pokazala, da je bil *Pionir* v tem času predvsem glasilo pionirske organizacije in je ohranjal tradicijo narodnoosvobodilnega boja. Osebnosti iz slovenskega, sovjetskega in jugoslovanskega okolja so približno enakovredno nastopale. Uredniška politika *Pionirja* v tem obdobju se je torej zelo naslanjala na osebnosti iz sovjetskega okolja (predvsem Lenina in Stalina, pa tudi na osebnosti iz sovjetske literarne tradicije ter znanosti in športa) ter osebnosti iz jugoslovanskega okolja, kjer je v veliki meri prevladovala karizmatična osebnost Josipa Broza - Tita. Ta kategorija (jugoslovansko okolje, sedanost, politika) je bila tudi najpogosteje zastopana. Nič manj zastopano ni bilo slovensko okolje, kjer so prevladovali osebnosti iz narodnoosvobodilnega boja, kulture, literature, umetnosti in pionirske organizacije, kar kaže na pomembnost ohranjanja tradicije narodnoosvobodilnega boja in vzpodbujanja širjenja pionirske organizacije takoj po vojni. Pomembno je poudariti, da tudi gradnja slovenske nacionalne identitete ni bila povsem zanemarjena, pri čemer se za to trditev naslanjam predvsem na osebnosti iz preteklosti na področju kulture, literature in umetnosti. Gre za pesnike in pisatelje, Franceta Prešerna, Ivana Cankarja in Simona Gregorčiča, ki so bili v prispevkih predstavljeni kot najbolj zaslužni za ohranjanje slovenske narodne zavesti in jezika. Pomembna vrednota, na podlagi katere so bili izbrani kot tvorci narodne identitete, je bila določena revolucionarnost v času, v katerem so živeli.

3.3 ANALIZA LETNIKOV 1948/49 DO 1952/53

V tem zgodovinskem obdobju je bilo v primerjavi s prejšnjim raziskovanih več letnikov revije *Pionir* (namreč pet), vendar sem v njih našla manj prispevkov, ki vključujejo osebnosti. Takih je bilo 66. Vzroke za manjšo pojavnost osebnosti bi lahko pripisali uredniški politiki *Pionirja*, ki je v tem obdobju postajal vse bolj literarna revija s številnimi literarnimi prispevki. Celo uvodnike, ki so se pojavljali

skozi celotno prejšnje obdobje, je pogosto nadomestila leposlovna proza. Spremenilo pa se je tudi razmerje glede na okolje, iz katerega so osebnosti izhajale. Največ osebnosti, to je 40, je izhajalo iz slovenskega okolja. Ostalih je bilo znatno manj: 14 iz jugoslovanskega, 6 iz sovjetskega in 6 iz mednarodnega okolja. Sprememba ustreza političnim razmeram po sporu Jugoslavije z Informbirojem. Že v letniku 1948/49 so se pojavili odmevi nanj in so vključevali izraze, kot so obrekovanje, zanikanje vloge jugoslovanskega NOB-a in pomena lastne poti v socializem. Temu primeren je bil upad pojavnosti sovjetskih osebnosti. Kar se tiče razmerja med osebnostmi iz slovenskega in jugoslovanskega okolja pa sem, glede na prejšnje obdobje, ugotavila porast prvih in upad drugih, kar bi lahko opredelili kot povečano pozornost osebnostim iz slovenskega okolja in s tem gradnji slovenske nacionalne identitete. Podrobnejša razdelitev osebnosti glede na geografsko okolje, zgodovinski čas in področje delovanja je prikazana v tabelah 3.4., 3.5. in 3.6.:

		slovensko okolje	jugoslovansko okolje	sovjetsko okolje	mednarodno okolje
sedanjost	politika	-	11	-	-
	vojska, boj	-	-	1	-
	šolstvo, ZP, udarniki	3	-	-	-
	kultura, literatura, umetnost	14	1	-	-
	znanost, šport	-	1	1	-
	gospodarstvo	-	-	-	-
	ideologija	-	-	-	-

Tabela 3.4.: Geografska pojavnost osebnosti med letniki 1948/49 in 1952/52 – sedanjost

		slovensko okolje	jugoslovansko okolje	sovjetsko okolje	mednarodno okolje
polpreteklost	politika	-	-	-	-
	vojska, boj	2	1	-	-
	šolstvo, ZP, udarniki	-	-	-	-
	kultura, literatura, umetnost	-	-	-	-
	znanost, šport	-	-	-	-
	gospodarstvo	-	-	-	-
	ideologija	-	-	-	-

Tabela 3.5.: Geografska pojavnost osebnosti med letniki 1948/49 in 1952/53 – polpreteklost

		slovensko okolje	jugoslovansko okolje	sovjetsko okolje	mednarodno okolje
preteklost	politika	-	-	-	-
	vojska, boj	-	-	-	-
	šolstvo, ZP, udarniki	-	-	-	-
	kultura, literatura, umetnost	20	-	1	4
	znanost, šport	1	-	-	2
	gospodarstvo	-	-	-	-
	ideologija	-	-	3	-

Tabela 3.6.: Geografska pojavnost osebnosti med letniki 1948/49 in 1952/53 – preteklost

Iz zgornjih tabel je razvidno, da so se glede na geografsko pojavnost, zgodovinski čas in področje delovanja najpogosteje pojavljale osebnosti iz slovenskega okolja, in sicer iz preteklosti na področju kulture, literature, umetnosti (20 od 66 primerov). V primerjavi s prejšnjim obdobjem jih je bilo številčno precej več (prej 7 od 87 primerov), bolj pestra pa je bila tudi njihova pojavnost. Tukaj se namreč niso pojavljali le slovenski pisatelji in pesniki, temveč tudi slikarji.

Prispevki o slikarjih so se pojavljali predvsem v letniku 1950/51, kjer je bil v vsaki številki predstavljen en slovenski slikar iz preteklosti. Za razliko od prejšnjega obdobja tu avtorji v življenjih predstavljenih slikarjev niso iskali revolucionarnosti; prispevki so se omejevali na njihovo življenje, strokovno analizirali njihova umetniška dela in jih po njihovem prispevku k umetnosti umeščali med graditelje slovenske kulturne dediščine, narodnega ponosa in

identitete. V skladu s povedanim sem v prispevkih našla opredelitve, kot so: »Jurij Šubic, ki je bil ob svojem času največji slovenski slikar, je napravil veliko število odličnih slik, med njimi mnogo portretov, skupin in prizorov iz življenja« (Pionir, 1950/51: 25). Podobno je bilo za Ivano Kobilco zapisano, da je dne 4. decembra 1926 v Ljubljani umrla »ta največja slovenska slikarica« (Pionir, 1950/51: 180).

Primer opisa življenja slikarja Ivana Groharja navajam spodaj:

»To sliko (Brna, op. N. F.) je naslikal leta 1899 Ivan Grohar. Rodil se je leta 1867 nad Sorico blizu Železnikov kot sin revnega kmečkega dninarja in je v mladih letih pasel živino, tako da je bil že precej star, ko je mogel pričeti z rednim slikarskim ukom. Študiral je v Gradcu in v Monakovem, pozneje pa je delal nekaj časa na Dunaju, dokler se ni vrnil domov, kjer se je nastanil v Škofji Loki in ostal tam do svoje smrti leta 1911. Grohar je z vztrajnim delom dosegel tolikšno popolnost, da je ob svoji smrti po pravici veljal za največjega slovenskega slikarja, ki ga še danes nihče ni dosegel.«

(Pionir, 1950/51: 212-213)

Poleg slikarjev so se v tej kategoriji, podobno kot v prejšnjem zgodovinskem obdobju, pojavljale osebnosti iz literarnega sveta: Ivan Cankar, France Prešeren in Primož Trubar, za katere je bilo značilno, da je bil zopet poudarjen njihov prispevek k oblikovanju narodne identitete ter določene revolucionarne misli in dejanja v njihovem življenju. France Bevk je v prispevku *Ob tridesetletnici Cankarjeve smrti* napisal: »Narod ne sme nikoli pozabiti svojih najboljših sinov, ki so mu veliko lepega ustvarili in mu kazali pot v srečnejšo bodočnost. A ne zadostuje, da naše velike može samo slavimo. Njim ni bilo do slave in hvale. Imeli so eno samo željo, da bi Slovenci njihova dela brali, razumeli in sledili njihovim besedam (Pionir, 1948/49: 100). Prav tam je še opisal, kako jim je bil s svojimi literarnimi deli v vzpodbudo borcem med vojno:

»Tako, vidite, smo se tudi med borbo živo spominjali Cankarja in brali njegova dela. In ob njegovih besedah se nam je zdelo, da pisatelj ni mrtev, ampak da živ hodi z nami. Navduševal je naše borce, da niso omagali in so se vneto bojevali za narodno svobodo in pravice zatiranih.

Ako vas kdo vpraša, kdo je največji slovenski pisatelj, mu lahko mirno odgovorite: Ivan Cankar. Ne boste se zmotili. Morda bo vas kak sitnež hotel spraviti v zadrego in hotel vedeti, zakaj je Ivan Cankar največji slovenski pisatelj. Tedaj mu odgovorite: zato, ker je imel velik dar pripovedovanja, ker je pisal krasno slovenščino, ker se je v svojih delih zavzemal za pravico in resnico in je sovražil laž, hinavščino in krivico. In zopet se ne boste zmotili.«

(Pionir, 1948/49: 100)

Alfonz Gspan je v prispevku *France Prešeren, pesnik in prijatelj otrok* (Pionir, 1950/51: 161-162) njegovo ustvarjanje in ljubezen do domovine opisal: »Ko je živel in ustvarjal, ga večina rojakov ni razumela, ker dotlej še nikoli ni brala v domačem jeziku tako globokih pesmi. Toda pesnik kljub temu ni odnehal. Ni zdvomil o svojem velikem poslanstvu. Vedel je, četudi njegov rod ne more za njim, bo pa prav njegova pesem nekoč prebudila Slovence in v njih srcu razvnela ljubezen do domovine. Ljubil je svoje ljudstvo in ljubil je svobodo.« V nadaljevanju je avtor povedal, da so bile njegove pesmi prežete z ljubeznijo do vseh Slovencev, Slovanov in celo do vsega človeštva (prav tam).

Pomen Prešernovih pesmi med narodnoosvobodilnim bojem je avtor nakazal z njegovimi verzi:

»Med leti 1941 in 1945 je bilo prav tako, kakor je zapisal Prešeren:

*Na tleh leže slovenstva stebri stari
v domačih šegah utrjene postave,

ječé pod težkim jarmom sini Slave,
le tujcem sreče svit se v Kranji žari,
ošabno nosjo ti pokonci glave.*

Kakor da bi s svojimi očmi videl, kako naše ljudstvo med okupacijo krvavi. Ko so naši najboljši sinovi spoznali, da nas lahko reši narodne smrti le obramba z orožjem, so organizirali vsenarodni odpor in udarili po sovražnikih.«

(prav tam)

Ivan Potrč je v prispevku *Živi Prešeren* podobno povezal njegovo misel z narodnoosvobodilnim bojem: »Taka ('manj strašna noč je v črne zemlje krili, ko so pod svetlim soncem sužni dnovi!' op. N. F.) Prešernova beseda je v dneh narodno osvobodilne borbe oživela. Ljudstvu so jo ponavljali najboljši sinovi.

Partizanski borci so čuvali po žepih drobno zbirko Prešernovih poezij ko svetinjo in deklamirali po mitingih 'Zdravljico' in 'Krst pri Savici'. Iz teh pesmi je govorila pesnikova skrb za usodo slovenskega naroda, skrb, ki jo je v odločilnih in slavnih dneh slovenske zgodovine občutil vsak zvesti borec« (Pionir, 1948/49: 161-162). Nadalje je povedal, da sta »delavski razred in Komunistična partija organizirala slovenske ljudske množice, da so šle v odločilno borbo in uresničile hkrati tudi program Prešernove 'Zdravljice'.« Sledil je poziv mladini: »Prešernova beseda je v letih narodno osvobodilne borbe oživila, živi in bo živela. Berite jo, da bo postala vaša, z njo vred tudi njena lepota in veličina« (prav tam). Slednji citat je pomemben, ker poziva mladino, naj bo z izobraževanjem in gojenjem lepe besede iz slovenske literarne dediščine, kamor Prešeren zagotovo sodi, ponosna na svojo narodnost.

Vlogo gojiteljev narodne zavesti in identitete sem ugotovila tudi pri slovenskih pesnikih, pisateljih in umetnikih iz takratne sodobnosti, ki sem jih uvrstila med osebnosti iz sedanosti na področju kulture, literature, umetnosti (14 od 66 primerov). Podobno kot iste osebnosti iz preteklosti so predstavljale vrednote gojenja lepega slovenskega jezika, s svojo narodno zavestjo so bile zgled za posnemanje, velikokrat pa so zagovarjale tudi revolucionarne vrednote takratne oblasti. V primerjavi s prejšnjim obdobjem so se pogosteje pojavljale (prej 2 od 87 primerov). Lahko rečem, da v raziskovanem obdobju nacionalnega čuta in identitete niso gojile samo osebnosti iz preteklosti na področju kulture, literature, umetnosti, temveč tudi iste osebnosti iz takratne sedanosti. Spodnji zgledi nam trditev potrjujejo.

V prispevku *Ob šestdesetem letu Franceta Bevka* (Pionir, 1950/51: 1-4) je bilo o njegovem življenju zapisano: »Po vojni Bevk ni razmišljal – vrnil se je v Gorico. Primorsko so bili tedaj zasedli Italijani, on pa je hotel biti s svojim ljudstvom. Vedel je, da so Italijani s seboj prinesli jarem, ki ga bodo nadedli Slovencem. To se je tudi zgodilo. Najprej so zatrli slovenske šole, potem so hoteli zatreti slovenski jezik. Bevk pa je s svojimi spisi krepil narodno zavest, tako da smo te težke čase častno prebili.« V nadaljevanju je bilo še zapisano: »France Bevk se ni bal živeti med zaslužnjenimi Primorci, kakor mnogi, čeprav so ga fašisti preganjali in ga neštokrat vrgli v ječo ter odganjali na otoke v pregnanstvo.

Ničesar se ni zbal, nikoli ni klonil. Ljubil je trpečo primorsko zemljo in ljudstvo, ki je živelo na njej; pisal in bodril je in se ni ustrašil najhujšega« (prav tam). Tako ljubezen do domovine, jezika, naroda sem našla le pri pesnikih, pisateljih in takoj po vojni pri narodnih herojih. Tudi to potrjuje izhodiščno hipotezo, da so narodno zavest in nacionalni čut po petdesetem letu v *Pionirju* gojili z zgledi kulturnikov iz preteklosti in, kot ugotavljam, tudi iz takratne sedanjosti.

O pesniku Otonu Župančiču je bilo v prispevku *Naš pesnik je utihnil* zapisano: »Kadar se mu je nagubalo čelo v zaskrbljenosti nad usodo naše domovine in njenega ljudstva, je zazvenela njegova beseda globoko, včasih temno v težkih časih, ko ni bilo jasne poti naprej ...«(Pionir, 1949/50: 2-3).

Pogosto je bilo pri osebnostih iz obravnavane kategorije poudarjeno njihovo revolucionarno prepričanje. V prispevku *Tone Seliškar – petdesetletnik* (Pionir, 1949/50: 256) je bilo povedano, da je bil v svojih delih ognjevit besednik delavskega razreda, goreč zagovornik njegovih pravic ter razkrinkovalec krivic in nasilja. O Prežihovem Vorancu pa je bilo v prispevku *Pogumno naprej, tovariš* zapisano, da je v mladosti z odprtimi očmi spoznaval bedo domačega sveta in šopirjenje tujcev, ko se je v šoli učil tuje govorice tujega učitelja. »Rasel je in zatrdno spoznal, da ne bo kralj Matjaž prinesel svobode in sreče, pač pa le združena množica teh ljudi borcev. Postal je zvest borec za boljšo usodo ljudi izpod Pece in Karavnk, pa tudi ljudi izpod Nanosa in od Soče, Nadiže in Rezije, kakor tudi vseh ljudi, ki jim krivica in beda pijeta kri« (Pionir, 1949/50: 225).

Pomemben del kategorije so sestavljali tudi sodobni umetniki, ki so bili večinoma predstavljeni v letniku 1951/52. Prispevki so vsebovali opis njihovega življenja in dela, poudarjeno je bilo njihovo revolucionarno prepričanje in sodelovanje v narodnoosvobodilnem boju.

Eden takih primerov je bil prispevek *Slikar in grafik Božidar Jakac*:

»Med vojno je leta 1943 odšel k partizanom, kjer je delal kot slikar. Izvoljen je bil tudi v plenum OF in za člana Antifašističnega veća narodne osvoboditve Jugoslavije. Udeležil se je zgodovinskega zasedanja AVNOJA v Jajcu, kjer so bili položeni temelji naše države. Jakac je v nešteti portretih ohranil obraze naših vodilnih državnikov in borcev. Portretiral je med

narodnoosvobodilno borbo tudi maršala Tita. V zbirkah njegovih jedkanic in risb spoznamo vse polno znanih obrazov, poleg njih pa še več portretov preprostih borcev, ki jih je srečeval v teh letih. Tako je Jakčevo delo iz partizanske dobe prava kronika teh slavnih let.«

(Pionir, 1951/52: 150-151)

Ostalih osebnosti iz slovenskega okolja je bilo malo: 3 primeri iz sedanjosti na področju šolstva, ZP, udarnikov (gre za portrete uspešnih, prizadevnih pionirjev), 2 primera iz polpreteklosti na področju vojske, boja (predstavitev šestih narodnih herojev in prispevek o Janku Premrlu - Vojku) in 1 primer iz preteklosti na področju znanosti in športa (o skakalcu Rudiju Finžgarju).

Medtem ko so se osebnosti iz slovenskega okolja v tem obdobju pogosteje pojavljale, je pojavnost osebnosti iz drugih okolij v razmerju s slovenskimi upadla. To velja tudi za jugoslovansko okolje (14 od 66 primerov). Še vedno pa so v njem prednjačili prispevki o Titu, ki sem jih naštel 11. Tito je, podobno kot v prejšnjem podpoglavju, zastopal predvsem vrednote učenja, narodnoosvobodilnega boja ter bratstva in enotnosti.

Zgled slednjih sem našla v prispevku *IV. kongres SKOJ-A*: »Govoril je (Tito, op. N. F.) tudi o nalogah mladine in dejal, da mora mladinska organizacija vzgajati mladino v resnicoljubnosti in pravičnosti, kajti to so najosnovnejše lastnosti komunistov. Mladina se mora boriti za enotnost med našimi narodi in z delom dokazati neupravičenost obtožb proti naši Partiji in državi« (Pionir, 1948/49: 66). Zgornji citat je nakazal tudi odmeve na resolucijo Informbiroja 1948 v *Pionirju*.

Še bolj nazorne odmeve je bilo najti v prispevku Borisa Makovca *Ob obletnici Velikega oktobra*:

»Našo radost ob praznovanju dvaintridesete obletnice Velike oktobrske revolucije je sicer zastrla mračna senca ogabnih laži in gnusnih obrekovanj proti naši Partiji, našemu vodstvu, proti našemu ljubljenu tovarišu Titu, proti našim narodom, vendar mi vsi od najmlajših do najstarejših, od herojev sedmih ofenziv do junakov Titove petletke stojimo ponosnega in vedrega čela. Ponosni smo na našo revolucijo, ponosni na našo socialistično graditev, ponosni na pravilno pot, po kateri nas vodi naš veliki Tito v srečne nove dni. Vedrega čela smo in

mirnega pogleda, saj so nas kalile borba in življenje, neštene težave in zapreke. In narodov, ki jih niso strli tanki in bajoneti, tudi obrekovanja ne bodo omajala.«

(Pionir, 1949/50: 69)

Ana Zihel je opisala Josipa Broza - Tita v prispevku *Moja srečanja z maršalom Titom*: »Bil je skromen človek in ni imeli nikoli nobenih zahtev za svoje osebno ugodje. Na shujšanem obrazu so se mu poznali sledovi trpljenja in težkega življenja. Iz pogovorov sem sklepala, da je bil pri svojem napornem ilegalnem delu dostikrat tudi nezadostno in slabo hranjen, zato je bil videti starejši, kot je v resnici bil. Zaradi njegovega prikupnega in lepega vedenja, zaradi njegove skromnosti in domačnosti smo ga imeli vsi radi« (Pionir, 1949/50: 250-251).

V *Pionirju* sem našla še naslednji članek, ki je Tita prikazoval bralcem v najboljši luči in povzemal vse značilnosti načina upovedovanja njegove osebnosti (prispevek prinašam v celoti):

»Letos so 14. januarja izbrali zastopniki naših narodov in naših delovnih ljudi iz vse Jugoslavije tovariša TITA za predsednika naše domovine Jugoslavije. Izbrali so junaka naše narodnoosvobodilne borbe, ki je kot vrhovni voditelj in komandant vodil divizije naše vojske v zmago za pravico, za svobodo in enakopravnost našega ljudstva in naših narodov.

Tovariš TITO je naš Prvi Delavec, ki vodi izgradnjo JUGOSLAVIJE, da bo postala socialistična zemlja sonca in sreče za naš mladi rod. Ko so ob njegovi izvolitvi za predsednika FLRJ po vsej domovini tisoči in tisoči klicali: 'TITO je naš, mi smo TITOVII!' so s temi vzkliki povedali, da so naši delovni ljudje s TITOM zato, ker je bil vedno zvest sin svojega ljudstva.

Bodimo TITOVII tudi mi pionirji pri našem delu in učenju in v naših igrah in radostih!«

(Pionir, 1952/53: 193)

Ostalih osebnosti iz jugoslovanskega okolja je bilo malo: 1 primer iz sedanosti na področju kulture, literature, umetnosti (pesnik Vladimir Nazor), 1 primer iz sedanosti na področju znanosti in športa (Celjan Lorger, slovenski zastopnik na XV. olimpijskih igrah) in 1 primer iz polpreteklosti na področju vojske, boja (Franjo Kluz, prvi partizanski letalec).

Spremenjenim razmeram po resoluciji Informbiroja primeren je bil velik upad prispevkov z osebnostmi iz sovjetskega okolja (6 od 66 primerov), medtem ko so bili prej po številu primerljivi osebnostim iz slovenskega okolja. Tu sem našla le 3 primere iz preteklosti na področju ideologije (Lenin), 1 primer iz sedanjosti na področju vojske, boja (heroj Sovjetske zveze I. N. Kožedub), 1 primer sedanjosti na področju znanosti in športa (sovjetski najboljši športniki) in 1 primer iz preteklosti na področju kulture, literature, umetnosti (pisatelj V. K. Arsenjev).

Iz *Pionirja* so popolnoma izginili prispevki o Stalinu, aktualnem voditelju Sovjetske zveze, Lenin pa je bil kot vodilni ideolog marksizma-leninizma, ki je ostal podlaga novemu jugoslovanskemu sistemu samoupravljanja, v prispevkih še vedno prisoten, čeprav redkeje: »Pri vsej svoji prirodni nadarjenosti pa Vladimir Ilič ne bi bil postal kar je bil, da ni skozi vse življenje tako vztrajno delal in se uril kakor je bil pričel že v gimnazijskih letih.« In še: »Vse žive dni se je učil« (Pionir, 1948/49: 129).

Kot zadnje sem obravnavala osebnosti iz mednarodnega okolja (6 od 66 primerov). Njihov pomen je obrobni, vendar sem v tem obdobju opazila drugačen način njihove predstavitve. V člankih so bile namreč predstavljene osebnosti ne zaradi njihovega revolucionarnega prepričanja, ampak zaradi mednarodne veljave, ki so jo uživale. Prispevki o njih so bili tudi daljši. Nenazadnje jih je bilo po številu toliko, kot je bilo osebnosti iz sovjetskega okolja, kar je po mojem mnenju zgovoren podatek.

Prispevke iz mednarodnega okolja sem razdelila na 4 primere iz preteklosti na področju kulture, literature, umetnosti (Hans Christian Andersen, Shakespeare, Goethe in Moliere) ter 2 primera iz preteklosti na področju znanosti in športa (Charles Lindbergh, prvi človek, ki je sam preletel Atlantik in Braille Louis, izumitelj pisave slepih). V *Pionirju* so nastopale predvsem zaradi svojih izumov, idej, posebnih dosežkov in pomembnega mesta v svetovni zgodovini.

Če povzamem, v obdobju med leti 1949 in 1953 so se najpogosteje pojavljale osebnosti iz slovenskega okolja, in sicer iz preteklosti na področju kulture,

literature, umetnosti, ki so zagovarjale vrednote naroda, slovenskega jezika, narodne zavesti. Sledile so jim osebnosti iz istega okolja in področja delovanja, le da so bile iz takratne sedanjosti. V obeh kategorijah so nastopali pesniki, pisatelji in likovni umetniki. Menim, da so bile prav osebnosti iz teh dveh kategorij ključne za ugotovitev, da se je slovenski nacionalni čut po petdesetem letu v primerjavi z jugoslovanskim in internacionalnim prebujal.

4. SKLEP

Resolucijo Informbiroja leta 1948 bi lahko označili ne samo kot politični, temveč ideološki preobrat v Jugoslaviji. Jugoslovanska navezanost na Sovjetsko zvezo se je pretrgala. Nastopil je čas političnega sistema samoupravljanja, v petdesetih pa tudi rahlo popuščanje strogega režima. Tako ozračje v Jugoslaviji je po petdesetem letu Slovencem odprlo možnost uveljavljanja in izgradnje nacionalne identitete. Spremembe v pojavnosti osebnosti v *Pionirju* med proučevanima obdobjema nam to potrjujejo.

Vsebinski programi *Pionirja* so bili usklajeni z zakonitostmi propagande: ponavljanje, poenostavljanje vsebin, povečevanje politične pripadnosti, vključevanje tradicije v propagandne cilje itd.

Preko sprememb v pojavnosti osebnosti glede na geografsko okolje, zgodovinski čas in področje delovanja ugotavljam, da so prispevki v *Pionirju* med leti 1945 in 1948 vključevali osebnosti iz slovenskega, jugoslovanskega in sovjetskega okolja v približno enakem obsegu, kar kaže na nacionalno in internacionalno usmerjenost njegove uredniške politike. Osebnosti iz mednarodnega okolja skoraj ni bilo.

Poudarim lahko, da se je najpogosteje pojavljala osebnost Josipa Broza - Tita kot aktualnega voditelja Jugoslavije, okrog katerega se je že spletal karizmatični kult osebnosti (jugoslovansko okolje, sedanost, politika). Predstavljal je vrednote učenja, narodno osvobodilnega boja ter bratstva in enotnosti. Takih prispevkov je bilo 17. Po pojavnosti so mu sledile osebnosti iz NOB (slovensko okolje, polpreteklost, vojska, boj), kar kaže na pomembnost izročila NOB v prvem obdobju izhajanja *Pionirja* (11 prispevkov). Sledile so osebnosti iz sovjetskega okolja, Stalin (sedanjost, politika) in Lenin (preteklost, ideologija), ki sta kot zagovornika in utemeljitelja marksizma-leninizma dala *Pionirju* internacionalno noto. Obe kategoriji sta se pojavili 8-krat. Nato je sledila za našo obravnavo pomembna kategorija (slovensko okolje, preteklost, kultura, literatura, umetnost), v kateri so se pojavljali Ivan Cankar, France Prešeren in

Simon Gregorčič, ki pa s 7 primeri v tem obdobju ni bila pomembneje zastopana.

Za *Pionirjeve* prispevke v obdobju 1945 do 1948 torej lahko ugotovimo, da so bili glede na pojavnost osebnosti usmerjeni predvsem v izročilo NOB in predstavljanje aktualnega političnega dogajanja, medtem ko narodno vprašanje ni bilo izpostavljeno.

Pionir med leti 1949 in 1953, po resoluciji Informbiroja in do Stalinove smrti, nam je pokazal drugačno sliko. Največ je bilo prispevkov iz slovenskega okolja, bistveno manj kot v prejšnjem obdobju pa sta bili zastopani jugoslovansko in sovjetsko okolje. Največ osebnosti, to je 20, je izhajalo iz slovenskega okolja (preteklost, kultura, literatura, umetnost), ki so jim sledile osebnosti iz istega okolja in področja delovanja, le da iz sedanjosti (14 primerov). Osebnosti iz obeh kategorij, ki so bili večinoma pesniki, pisatelji, likovni in glasbeni ustvarjalci, so predstavljali ključne osebnosti slovenskega naroda v zgodovini. S svojim življenjem so bili zgled narodne zavesti, slovenstva, njihovo delo je bilo neprecenljivo za razvoj naroda. Avtorji pa so poleg tega v njihovem življenju odkrivali revolucionarne vrednote in upor proti takratnim vzvodom oblasti, ki so delovale v nasprotju z narodovi interesi. Osebnosti iz mednarodnega okolja niso nastopale pogosto, njihova skupna značilnost pa ni bila revolucionarnost kot v prvem obdobju, ampak mednarodna veljava.

Slovenci smo skozi zgodovino gradili svojo nacionalno identiteto predvsem na podlagi jezika in kulture. Do tega sklepa lahko pridemo tudi v pričujoči nalogi, ki se ukvarja s sprememb polnim povojnim časom. Zato smo obstali.

In bil je večer in bilo je jutro, šesti dan ... (1 Mz, 1, 31)

5. LITERATURA IN VIRI

A) LITERATURA

- Amon, Smilja (2000): *Struktura časopisja NOB*. V: Vregov zbornik, 11-21.
- Dedijer, Vladimir (1969): *Izgubljeni boj J. V. Stalina 1948-1953*. Ljubljana: ČGP DELO.
- Enciklopedija Slovenije (1990): 4. zvezek: *Kardelj, Edvard-Krištof*. Ljubljana. Mladinska knjiga.
- Enciklopedija Slovenije (1992): 6. zvezek: *Ljudska mladina Slovenije. Leninizem*. Ljubljana. Mladinska knjiga.
- Enciklopedija Slovenije (1993): 7. zvezek: *Narod. Nacionalizem. Narodno vprašanje*. Ljubljana. Mladinska knjiga.
- Enciklopedija Slovenije (1994): 8. zvezek: *Pionir*. Ljubljana. Mladinska knjiga.
- Enciklopedija Slovenije (1997): 11. zvezek: *Slovenci*. Ljubljana. Mladinska knjiga.
- Enciklopedija Slovenije (2001): 15. zvezek: *Zveza pionirjev Slovenije*. Ljubljana. Mladinska knjiga.
- Gabrič, Aleš (1991): *Slovenska agitpropovska kulturna politika 1945-1952*. Ljubljana: Založba Mladika.
- Goodwin, Barbara (1992): *Using political ideas. Beyond Ideology: Nationalism*, 199-216. New York: John Wiley&Sons.
- Hobsbawm, E. J. (1990): *Nations and nationalism since 1780*. Introduction, 1-14. Cambridge: University Press.

- Hrvat, Sandra B. in Milosavljevič, Marko (2001): *Medijska politika v Sloveniji v devetdesetih*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Juhart, Debora (2002): *Informbiro in informbirojevski spor*. Dostopno na <http://www.s3gim.mb.edus.si/timko1/2f2002/szpodrugisvetovnijni/projekt1/resolucija21.htm> (8. 3. 2006).
- Kardelj, Edvard (1977): *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*. Splošne pripombe k narodnemu vprašanju, 81-143. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Lešnik, Avgust (1982): *Temelji marksizma*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo.
- Milosavljevič, Marko (2003): *Novinarska zgodba*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Nešović, Branimir in Prunk, Janko (1993): *20. stoletje*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Pečjak, Vid (1995): *Politična psihologija*. Ljubljana: Samozaložba.
- Pirjevec, Jože (1995): *Jugoslavija 1918-1992*. Koper: Založba Lipa.
- Pleničar, Boža (1970): *Pionir in Slovenski pionir. Bibliografsko kazalo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pregl, Tatjana (1977): *Skozi trnje do svobode*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Prunk, Janko (1998): *Kratka zgodovina Slovenije*. Ljubljana: Založba Grad.
- Repe, Božo (2003): *Rdeča Slovenija. Tokovi in obrazi iz obdobja socializma*. Ljubljana: Založba Sophia.

- Rizman, Rudi (1980): *Marksizem in nacionalno vprašanje*. Marksizem in vprašanje naroda, 109-330. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- *Slovenska kronika XX. stoletja* (1996): II. knjiga (1941-1995). Ljubljana: Nova revija.

- Splichal, Slavko (1984): *Mlini na eter*. Propaganda, s cilji posvečeno sredstvo: od cenzure do mednarodnega gospostva, 19-35. Ljubljana: Partizanska knjiga TOZD založba.

- Šircelj, Martina (1970): *Kako je Pionir oblikoval svojo podobo*. V: Boža Pleničar, *Pionir in Slovenski pionir*, 7-11. Ljubljana: Mladinska knjiga.

- Šircelj, Martina (1983): *Kako je »Pionir« oblikoval svojo podobo*. *Otrok in knjiga*. 1983 (18): 44-46.

- Tarman, Draga (1983): *Jugoslovanska razsežnost »Pionirja«*. *Otrok in knjiga*. 1983 (18): 46-49.

- Velikonja, Mitja (1996): *Dvojna vpetost*. V: *Teorija in praksa*. 808-816.

- Vreg, France (2000): *Politično komuniciranje in prepričevanje*. *Politična propaganda*, 115-150. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

B) VIRI

- *Pionir 1945-1946*. Ljubljana: Narodna univerzitetna knjižnica.

- *Pionir 1946-1947*. Ljubljana: Narodna univerzitetna knjižnica.

- *Pionir 1947-1948*. Ljubljana: Narodna univerzitetna knjižnica.

- *Pionir 1948-1949*. Ljubljana: Narodna univerzitetna knjižnica.

- *Pionir 1949-1950*. Ljubljana: Narodna univerzitetna knjižnica.

- Pionir 1950-1951. Ljubljana: Narodna univerzitetna knjižnica.
- Pionir 1951-1952. Ljubljana: Narodna univerzitetna knjižnica.
- Pionir 1952-1953. Ljubljana: Narodna univerzitetna knjižnica.